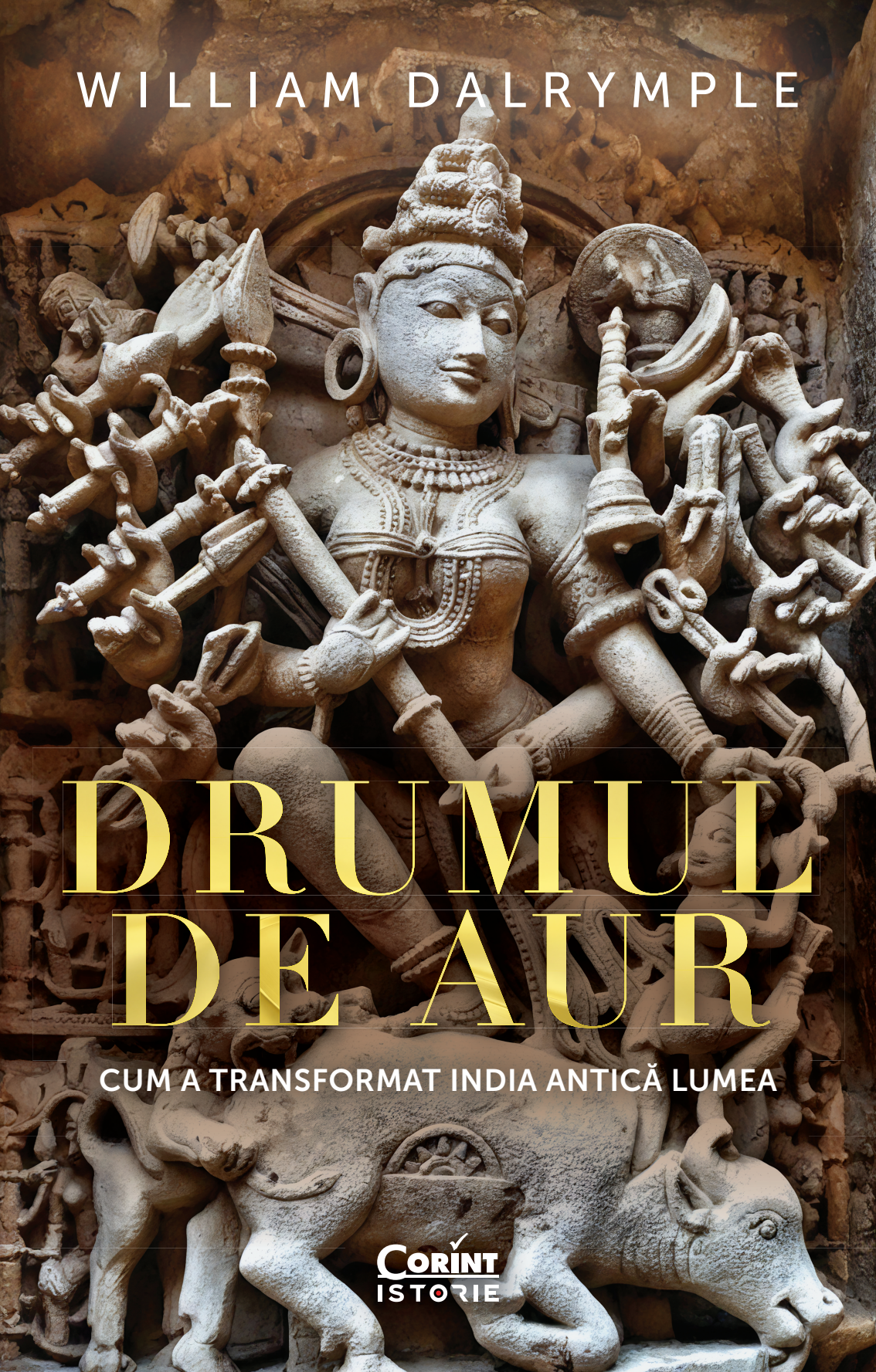
WILLIAM DALRYMPLE

DRUMUL DE AUR

CUM A TRANSFORMAT INDIA ANTICĂ LUMEA

CORINT ISTORIE

Introducere

Indosfera

„Oamenii din locuri îndepărtate, cu obiceiuri felurite", scria la începutul secolului al VII-lea d.H. un călugăr budist chinez, „spun că India este ținutul pe care îl admiră cel mai mult."[1]

Xuanzang a fost unul dintre cei mai mari învățați, călători și traducători ai Chinei. Când a scris aceste cuvinte, tocmai se întorsese dintr-un amplu pelerinaj terestru de 17 ani și aproape 10 000 de kilometri la marile centre indiene de învățătură. Relatarea scrisă a acelei călătorii, *Însemnări despre Regiunile Vestice din timpul Marii Dinastii Tang*, arată clar că partea de lume pe care o străbătuse, din orașul Chang'an, din vestul Chinei, până la Kāñcīpuram*, în sudul Indiei, și înapoi, era în mare parte dominată de idei, artă, știință, limbi și religii de origine indiană. În mod deosebit, el privea cu profundă reverență vechile mănăstiri-universități budiste ale Indiei, precum Nālandā, cu zecile lor de mii de călugări învățați. Pentru Xuanzang, acestea erau pur și simplu cele mai mari centre de cunoaștere și erudiție din lume, echivalentul indian al marii Biblioteci din Alexandria.

La Nālandā, prelegerile erau ținute zi de zi în 100 de săli diferite, scria el, „iar studenții învățau cu sârguință, fără să piardă nicio clipă"[2]. Xuanzang a

* Pentru volumul de față, am optat pentru o transliterare cât mai apropiată de grafia originală, cu excepția unor nume consacrate în limba română, situație în care denumirea originală este trecută între paranteze la prima menționare; de exemplu, Șiva (Śiva) (n. red.).

descris sălile de lectură, stupa cu relicve, cinci temple și 300 de încăperi și dormitoare care îi adăposteau pe cei 10 000 de călugări și învățați veniți din toate zările[3]. Aceștia studiau textele diferitelor școli budiste, dar și Vedele sacre, logica, gramatica limbii sanscrite, filosofia, medicina, metafizica, arta divinației, matematica, astronomia, literatura și magia. „Călugării, în număr de câteva mii, sunt oameni cu cea mai înaltă înzestrare și de cel mai mare talent", scria Xuanzang. „În zilele noaste, faima lor este una foarte mare. Regulile acestei mănăstiri sunt stricte și toți preoții sunt obligați să le respecte. […] Ziua nu le ajunge pentru a pune întrebări profunde și a răspunde la ele. De dimineața până seara, sunt angajați în dezbateri, iar bătrânii și tinerii se ajută între ei."[4]

Mai presus de toate, Xuanzang a descris măreția bibliotecii de la Nālandā, pe care o considera cel mai de seamă tezaur de cunoaștere din lume. Biblioteca avea nouă etaje și conținea trei secțiuni: *Ratnadadhi* („Marea de nestemate"), *Ratnasāgara* („Oceanul de nestemate") și *Ratnarañjaka* („Cea împodobită cu nestemate"). Orice manuscris putea fi împrumutat, dar reglementările de la Nālandā stipulau că acesta trebuia ținut în nișele din chiliile călugărilor, aflate lângă curtea centrală pătrată[5]. La Nālandā, Xuanzang a studiat asiduu cinci ani, copiind manuscrisele sanscrite pe care dorea să le ducă acasă, în China. Ulterior, aceste manuscrise au fost traduse și recopiate de multe ori, ajungând în multe mănăstiri din China, Coreea și Japonia.

În cea mai mare parte a Evului Mediu Târziu și în Epoca Modernă, India a primit puternice influențe culturale din afara granițelor sale. În secolele al XII-lea și al XIII-lea, în urma întemeierii unui număr important de sultanate islamice, persana a devenit limba de guvernare într-o mare parte din India, iar modelele culturale persane, manifestate în artă, vestimentație și etichetă, au devenit dominante chiar și la curțile hinduse din sud. Apoi, în secolul al XIX-lea, în timpul ascensiunii Companiei Indiilor de Est și a rajului victorian, engleza a înlocuit treptat persana, iar India a devenit parte a Anglosferei. Stăpânirea limbii engleze reprezenta acum calea spre o poziție superioară în societate, iar indienii care doreau să urce pe scara socială erau nevoiți să renunțe la o mare parte din propria cultură sau, cel puțin, să o lase în plan secund, transformându-se în *brown sahibs* vorbitori de engleză sau în ceea ce V.S. Naipaul numea *mimic men*. Cu timpul, indienii au ajuns să stăpânească magistral ambele limbi, adoptând persana și engleza ca limbi proprii. Și așa cum Bēdil Dehlavī a devenit în secolul al XVII-lea unul dintre cei mai admirați poeți persani din Asia Centrală, mulți scriitori indieni, de la Tagore la Rushdie,

precum și Naipaul însuși, au dobândit în secolul al XX-lea statutul de vedete ale literaturii în limba engleză.

Totuși, înainte de acest moment, timp de un mileniu și jumătate, de prin anul 250 î.H. până în 1200 d.H., India și-a exportat cu multă siguranță propria civilizație, în toată diversitatea ei, creând în jurul său un imperiu al ideilor care avea să evolueze către o „Indosferă" palpabilă, unde influența sa culturală era predominantă. În această perioadă, restul Asiei a fost destinatarul plin de bunăvoință, chiar entuziast, al unui transfer masiv și extrem de cuprinzător de *soft power* indian în religie, artă, muzică, dans, textile, tehnologie, astronomie, matematică, medicină, mitologie, limbă și literatură.

Sanscrita era deja o limbă profund sacră cu cel puțin un mileniu înainte de Hristos, dar, la un moment dat, între secolele I î.H. și I d.H., ea a fost reinventată ca limbă literară și politică, marcând începutul unei uimitoare transformări a utilizării sale, care a dus la răspândirea rapidă a culturii literare sanscrite din Afganistan până în Java. De fapt, în timp, așa cum a arătat Sheldon Pollock, sanscrita, „limba zeilor în lumea oamenilor", a devenit *lingua franca* într-o mare parte din Asia, lăsându-și o amprentă durabilă asupra hărții continentului, de la Balh (numit în sanscrită Bāhlīka) până la Singapore (în sanscrită, Siṃhapura). Numele „Java", de exemplu, provine din sanscritul Yavadvīpa, „insula în formă de *yava*", adică de bob de orz. De fapt, elitele din Asia de Sud-Est au ajuns să se integreze atât de bine în cultura sanscrită, încât și-au redenumit orașele și așezările după cele mai renumite locuri ale mitologiei indiene[6]. Până în ziua de azi, vechea capitală a Thailandei poartă numele Ayutthaya, după Ayodhyā, capitala lui Rāma din marele poem epic *Rāmāyaṇa*, în timp ce compania aeriană națională a Indoneziei, Garuḍa, este numită după vehiculul sacru al zeului Vișnu (Viṣṇu). Sanscrita a adus cu ea literatura, arta și științele Indiei.

Din India au venit nu doar negustori, astronomi și astrologi, oameni de știință și matematicieni, medici și sculptori, ci și oameni sfinți, călugări și misionari reprezentând mai multe curente distincte ale gândirii și devoțiunii religioase indiene: hinduismul vedic, șivait și vișnuit – sau Sanātana Dharma, cum preferă unii să-l numească –, dar și budismul Theravāda, Mahāyāna și tantric.

Aceste lumi religioase diferite se amestecau și se contopeau, iar alteori concurau între ele – câteodată chiar intrau în conflict –, dar, împreună, au ajuns să domine Asia de Sud, Centrală, de Sud-Est și de Est. Peste jumătate din populația lumii trăiește astăzi în zone unde ideile indiene despre religie și cultură sunt – ori au fost cândva – dominante, iar zeii indieni stăpâneau

imaginația și aspirațiile oamenilor. În timp, influența intelectuală a Indiei s-a făcut simțită tot mai mult spre vest, oferindu-ne nu doar concepte matematice fundamentale, precum zero, ci și forma însăși a cifrelor pe care le folosim cu toții până astăzi. Acesta este, probabil, lucrul cel mai apropiat de o limbă universală pe care l-a creat vreodată omenirea.

Tradiția intelectuală, concepțiile religioase și ideile indiene se numără printre fundamentele esențiale ale lumii noastre. La fel ca Grecia Antică, India a formulat o serie de răspunsuri profunde la marile întrebări despre ce este lumea, cum funcționează aceasta, de ce suntem aici și cum ar trebui să ne trăim viața. În această perioadă, India a fost pentru sud-estul și centrul Asiei și chiar pentru China ceea ce a reprezentat Grecia mai întâi pentru Roma, apoi pentru restul lumii mediteraneene și europene. Și-a răspândit filosofiile, ideile politice și formele arhitectonice la scara unei întregi regiuni, nu prin cucerire, ci prin simpla forță a atracției și a rafinamentului ei cultural. În domeniile științei, astronomiei și matematicii, India avea să devină profesorul lumii arabe și, prin intermediul acesteia, al Europei mediteraneene.

Acest întreg spectru al influenței indiene timpurii a fost mereu prezent, ascuns în văzul tuturor: în budismul din Sri Lanka, Tibet, China, Coreea și Japonia, în toponimele din Birmania și Thailanda, în picturile murale și sculpturile inspirate de *Rāmāyaṇa* și *Mahābhārata* din Laos și Cambodgia, în zeii, ritualurile și templele hinduse din Bali. Totuși, cumva, Drumul de Aur, care leagă toate aceste spații și expresii culturale atât de diverse într-o unitate culturală, o vastă Indosferă ce se întinde de la Marea Roșie până la Pacific, nu a fost niciodată considerat elementul unificator al tuturor acestor locuri și idei și nici nu a primit vreodată un nume[7].

*

Grație vânturilor musonului asiatic, India se află în centrul unei vaste rețele de căi navigabile și rute comerciale maritime.

În fiecare vară, încălzirea platoului tibetan creează o zonă de joasă presiune atmosferică ce atrage masele de aer mai umede și mai reci de deasupra Golfului Bengal. În fiecare iarnă, vânturile reci și uscate coboară în forță dinspre zăpezile Himalayei către mările calde de dincolo de subcontinent. Peninsula indiană se află în mijlocul acestui vortex care suflă șase luni pe an într-o direcție, după care își inversează sensul pentru următoarele șase luni. Regularitatea și predictibilitatea acestor vânturi generează musonii, care le-au permis timp de milenii marinarilor

indieni să-şi ridice velele şi să străbată cu repeziciune oceanele şi mările din jur, iar apoi, când vânturile se schimbau, să se întoarcă în siguranţă acasă[8].

Negustorii indieni din vechime foloseau rutele maritime ale Asiei musonice pentru a călători în două direcţii. Mulţi profitau de vânturile de iarnă pentru a se îndrepta spre vest, către coasta răsăriteană a Africii şi prosperele regate ale Etiopiei. Aici, aveau de făcut o alegere. Fie navigau spre nord, prin Golful Persic, spre Iran şi Mesopotamia, fie continuau ceva mai spre sud, trecând prin faţa Adenului, pe o rută care îi purta prin Marea Roşie spre Egipt. Negustorii indieni care se îndreptau spre vest obişnuiau să sosească în porturile de destinaţie, ajutaţi de vânturile favorabile, la începutul verii, şi să se întoarcă acasă în august, profitând de musonul de vară. Cu vântul în spate, călătoria de la gura Mării Roşii* până în Gujarat putea dura numai 40 de zile. Dacă, însă, ratai vânturile prielnice, drumul dus-întors putea să dureze un an, obligându-te să-ţi iei o vacanţă prelungită pe Nil[9]. Pentru comparaţie, ruta terestră echivalentă, cu caravana de cămile prin Afganistan, dura de cel puţin trei ori mai mult[10].

Timp de 300 de ani, de la momentul Bătăliei de la Actium, din 31 î.H., şi al integrării Egiptului în sistemul imperial roman, principalele artere ale comerţului dintre est şi vest treceau mai puţin pe uscat, printr-o Persie aflată adesea în război cu Roma, folosindu-se mai mult de Drumul de Aur al mărilor deschise, care străbătea apele agitate ale Mării Roşii şi ale Oceanului Indian.

După cum a remarcat Kāludāyin, un călugăr de la începuturile budismului şi contemporan al lui Buddha, ceea ce i-a mânat pe oameni să se avânte pe aceste ape periculoase au fost numai mirajul aurului şi dorinţa de îmbogăţire[11]. Pe aceste ape au trecut corăbii după corăbii încărcate cu mărfuri din India, în timp ce, invers, bogăţia Romei se scurgea în buzunarele indienilor. În secolul I d.H., Pliniu cel Bătrân, puritanul comandant al marinei romane, descrie India ca fiind „hăul în care dispar cele mai preţioase metale din lume. […] Nu există an în care imperiul nostru să nu fie stors de cel puţin 55 de milioane de sesterţi. […] Atât de mare este efortul depus şi atât de departe este regiunea de unde sunt aduse toate acestea pentru ca matroana romană să se poată afişa în public în hainele ei străvezii. […] Astfel, India este adusă aproape: prin lăcomie şi prin nevoia decadentă a femeilor de a urma moda."[12]

Potrivit geografului grec Strabon, aproape contemporan cu Pliniu, controlul roman asupra Egiptului a dus rapid la o creştere de şase ori a numărului navelor care se îndreptau spre India, comparativ cu perioada ptolemaică ce a

* Strâmtoarea Bab el-Mandeb.

precedat-o: „Când Gallus era prefect al Egiptului, l-am însoțit în călătoria în amonte pe Nil până la Syene și la hotarul cu Etiopia", scria el. Aici „am aflat că din Myos Hormos plecau spre India până la 120 de vase, în timp ce nu demult, sub Ptolemei, doar foarte puține corăbii îndrăzneau să se avânte în călătoria până acolo și să facă negoț cu mărfuri indiene"[13]. Unii istorici ai economiei estimează astăzi că amploarea comerțului prin porturile de la Marea Roșie ajunsese în acea perioadă atât de mare, încât taxele vamale încasate de funcționarii romani pentru mărfurile care treceau pe aici acopereau aproximativ o treime din totalul veniturilor de care avea nevoie Imperiul Roman pentru a-și administra teritoriile cucerite, din Scoția până la hotarul cu Persia și din Sahara până pe malurile Rinului și ale Dunării, și pentru a-și întreține legiunile trimise acolo[14].

Acest avânt inițial a durat un secol, iar comerțul a continuat într-un ritm ceva mai scăzut pentru încă 300 de ani, dar căderea Imperiului Roman de Apus și declinul vieții urbane într-o mare parte din Europa de Nord și de Vest la sfârșitul secolului al V-lea d.H. au fost urmate în secolul al VI-lea de războaiele neîntrerupte dintre Bizanț și Persia. Portul Myos Hormos de la Marea Roșie era deja într-un declin ireversibil în secolul al IV-lea; rivalul său, portul Berenike, a fost abandonat în jurul anului 550, existența sa încetând probabil ca urmare a ciumei lui Iustinian*[15].

Întrucât în secolele al IV-lea și al V-lea d.H. fluxul de aur din vest către India a scăzut dramatic, a urmat o amplă reorientare a comerțului indian de peste mări. Pentru că aurul nu mai sosea în cantități masive de la Roma, negustorii indieni, adesea coordonați și organizați de o serie de bresle nou-înființate ale comercianților, au început să-l aducă, în schimb, de pe nesfârșitele coaste și din insulele din Suvarṇabhūmi („Ținuturile de Aur")[16].

În teritoriul care înseamnă acum Sri Lanka, Myanmar, Malaysia, Thailanda, Laos, Vietnam și Cambodgia, noi centre urbane prindeau viață, iar negustorii indieni ajungeau acolo cu fiecare muson care îi purta spre est, transportând mărgele, textile, obiecte din metal și alte produse manufacturate ale subcontinentului, pe care le schimbau pe mirodenii, aur, camfor, rășină și alte materii prime specifice regiunii respective. Până în secolul al V-lea, fusese deja stabilită o importantă rută maritimă directă prin Strâmtoarea Malacca. Aceasta lega într-un mod foarte practic mările din sud de cele din est și îi ducea rapid pe negustorii indieni până în China[17].

* Pandemie care a afectat Imperiul Roman de Răsărit. Începută în 541 d.H., a avut mai multe episoade, până în secolul al VIII-lea (n. red.).

Astăzi, într-o lume divizată de granițe naționale, percepem Cambodgia ca fiind foarte departe de India, dar în lumea antică și medievală, marea nu diviza, ci mai degrabă unea. Cu vânturile musonului de vară în favoarea ta, purtându-te tot mai departe spre est, călătoriile pe distanțe mari nu erau doar posibile, ci și remarcabil de rapide. Pe măsură ce ramura vestică a Drumului de Aur se închidea, ramura estică, reînviată, începea să-i ia locul ca importanță. Vânturile musonice au adus țărmurile de vest și de est ale Golfului Bengal într-un contact tot mai strâns, reunindu-le până la urmă într-o singură unitate culturală și geografică în cadrul Indosferei.

În secolul I d.H., un vas comercial care pleca din orașul-port Tāmralipti din Bengal ajungea în Sri Lanka în doar două săptămâni. De acolo până în Sumatra, călătoria dura trei săptămâni, iar drumul până la Guangzhou, în China, lua mai puțin de o lună. Folosindu-te de muson, era mult mai rapid să ajungi din sudul Indiei în Java, în Delta Mekongului sau la gura fluviului Yangtze, decât să călătorești pe uscat până la, să zicem, Ujjain, în India centrală, sau până în Kaşmir.

Marile epopei indiene vorbesc despre Suvarṇabhūmi – coasta estică a Golfului Bengal – ca despre un El Dorado oriental, unde marile bogății așteptau doar să fie culese. *Rāmāyaṇa* mai menționează Suvarnadvīpa („Insulele de Aur") și cele șapte regate ale „insulelor de aur și argint" aflate dincolo de Sri Lanka – arhipelagul indonezian –, toate cu mine fabuloase, gemând de bogății. „Acolo", relata regele-maimuță Sugrīva, „metalele prețioase puteau fi scoase din pământ la fel de ușor ca noroiul în altă parte."[18]

Apar tot mai multe dovezi arheologice că negustorii indieni au adus cu ei lucrători pricepuți pentru a rafina și prelucra la fața locului aurul pe care îl cumpărau în Sumatra, Borneo, Peninsula Malacca și Thailanda. În incinta templului timpuriu din Krabi, Thailanda, arheologii au găsit recent o piatră de încercare a unui aurar, gravată cu cea mai veche inscripție tamilă din Asia de Sud-Est. Textul, în scrierea tamil-brahmi, folosită din secolul I până în secolul al III-lea d.H., arată că piatra este proprietatea lui „Perumpataṉ" – „Marele aurar". În apropiere au fost găsite monede de aur având un taur pe avers și o navă cu două catarge pe revers[19]. Într-o altă parte a Thailandei, descoperirea recentă a unei matrițe pentru bijuterii din secolul al III-lea î.H., împreună cu patru foi subțiri circulare de aur, realizate în stil evident indian, sugerează că bijutierii indieni lucrau aici încă din timpul Imperiului Maurya, în secolul al III-lea î.H.[20]

Meșteșugarii au rămas în Suvarṇabhūmi pentru că aurul era pur și simplu peste tot. Era o lume a unei bogății aproape fără margini. La săpăturile din Delta Mekongului, de la Oc Eo – unul dintre primele mari orașe comerciale din Asia de Sud-Est –, arheologii francezi au scos la lumină bijuterii și ornamente din aur într-o abundență ametitoare: inele încrustate, plăci gravate și medalioane cu simbolul *triratna* („Cele trei nestemate"), cercei în formă de arc, mărgele cu 12 fețe, ornamente în formă de floare de lotus și chiar șerpi. De fapt, în doar câteva anotimpuri de săpături, arheologii au găsit 1 300 de obiecte din aur. În multe șanțuri au fost găsiți mici stropi de aur, indicând faptul că prelucrarea metalului prețios se făcuse chiar la fața locului. Pe măsură ce săpau, arheologii aveau sentimentul că redescoperă Ținuturile de Aur[21].

În timp, aceste legături aveau să transforme regiunea. Asia de Sud-Est devenea parte a lumii de cultură sanscrită, adoptând și adaptând pentru uz propriu zeii, religiile și sistemele de scriere indiene, dar și epopeile, piesele de teatru și formele arhitectonice specifice Indiei și modurile acesteia de a concepe lumea și de a-i conferi o expresie matematică. Chiar și numele locurilor au luat forme inspirate de celălalt țărm al Golfului Bengal. Nu numai că zeii indieni fuseseră bineveniți în regiune, dar chiar și peisajul în sine era acum reimaginat. Râurile sfinte ale Indiei, câmpul de luptă apocaliptic al *Mahābhāratei* și marile palate ale *Rāmāyaṇei* erau acum reconstituite din imaginație la est de India, la mii de kilometri depărtare, pe câmpurile de orez ale Mekongului și printre vulcanii din Java.

Cu alte cuvinte, până în secolul al VI-lea sau al VII-lea d.H., Asia de Sud-Est devenise o parte centrală a Indosferei.

*

Drumul de Aur își propune să evidențieze poziția adesea uitată a Indiei de pivot economic esențial și de motor civilizațional aflat în inima lumii antice și medievale timpurii, precum și de principal catalizator al comerțului mondial și al transferurilor culturale din istoria timpurie a lumii, pe deplin comparabil și întru totul egal cu China.

De-a lungul a peste 1 000 de ani, religiile, filosofiile și științele Indiei s-au răspândit în toate direcțiile, de-a lungul și de-a latul Indosferei, asemenea unor raze în mișcare ale unui soare sanscrit, care uneori pătrundeau surprinzător de adânc în cotloanele îndepărtate ale lumii din jurul său. Cartea redă povestea difuziei ideilor transformatoare indiene, mai întâi în Asia, apoi în lumea largă, concentrându-se pe trei sisteme de gândire indiană apărute într-o epocă

în care India devenise punctul central al unei sfere de influență ce se întindea din Afganistan până în Japonia, cu ecouri ajungând în vest, până pe țărmurile îndepărtate ale Mediteranei.

Drumul de Aur explorează mai întâi nașterea budismului în secolul al V-lea î.H. ca mișcare în general nonviolentă și relativ egalitară, apărută pe fondul unei mari efervescențe filosofice, parțial ca reacție, pe de o parte, la hinduismul vedic timpuriu, cu ierarhiile sale stricte de castă și cu sacrificiul în masă al animalelor, iar pe de altă parte, la asceza severă a credincioșilor jainiști. În continuare, prezintă saltul brusc al budismului în prim-plan sub Așoka (Aśoka), împăratul care a contribuit la consolidarea acestuia ca religie panindiană și a trimis misionari în întreaga lume pentru a răspândi *dharma* – calea datoriei și a moralității. Apoi spune istoria răspândirii budismului în Tibet și în China, unde a marcat puternic cultura, viața și gândirea acestor țări, proces care a culminat cu faptul că a devenit religia curții imperiale grație influenței remarcabilei Wu Zetian, prima și singura femeie care a ajuns la statutul de împărătească a Chinei. Astăzi, în pofida tuturor încercărilor din istoria sa recentă, China încă are cel mai mare număr de budiști practicanți din lume.

De la curtea chineză, budismul s-a răspândit rapid spre est, devenind religia principală din Coreea și aducând cu sine o gamă întreagă de idei indiene, de la artele marțiale la meditația Zen. Aceste noi învățături budiste Zen (*Dhyāna*, în sanscrită) aveau să înflorească acolo, înainte de a ajunge la sfârșitul secolului al VI-lea d.H. și mai departe în est, în Japonia erei Asuka (593–710)*. Aici, în timp, aceste învățături aveau să formeze baza filosofică pentru manifestări culturale la fel de diverse precum haikuurile, delicatele picturi în laviu** având ca temă peisajele japoneze și chiar arta mânuirii sabiei de către samurai[22].

Capitolele următoare spun povestea modului în care, aproximativ în aceeași perioadă, majoritatea elitei conducătoare din Asia de Sud-Est s-a convertit la cultul zeilor hinduși, pe când budismul devenea tot mai popular, mai întâi în rândul negustătorilor, apoi al oamenilor obișnuiți. Procesul a fost atât de profund, încât budismul Theravāda a rămas până astăzi religia dominantă într-o mare parte din regiune. În toată Asia de Sud-Est, care până atunci vorbea o varietate de limbi, printre care limbile chineze, tai și tibetano-birmane, elita

* În Japonia, budismul Zen a pătruns ceva mai târziu, în secolele XII–XIII, iar învățăturile de tip Mahāyāna apăruseră deja în acest spațiu, în timpul perioadei Asuka (n. red.).

** Picturi în tuș puternic diluat cu apă.

a adoptat drept *lingua franca* de curte o limbă indo-europeană foarte diferită de acestea – sanscrita.

Influența zeilor și a religiilor indice, precum și a întregului ansamblu de tradiții cărturărești, culturale și lingvistice venite odată cu acestea, s-a extins, în cele din urmă, asupra unei mari părți a Asiei, din Afganistan, în vest, până în Japonia, în est, și din Sumatra, în sud, până în Siberia, în nord. Religiile indice domină de aproape 2 000 de ani discursul religios, teologic, filosofic, cultural, economic și politic al Asiei.

Acest proces a culminat cu construirea la Borobudur, în Java, a celei mai grandioase și mai complexe din punct de vedere filosofic construcții budiste din lume, iar cel mai mare dintre toate templele hinduse a fost ridicat nu în India, ci la Angkor Wat, în Cambodgia. La Angkor, templul ocupă o suprafață de peste 200 de hectare. Dincolo de acesta se extindeau palatul, lacurile de agrement și cartierele capitalei khmere, formând un complex atât de vast, încât poate fi văzut din spațiu. Angkor Wat constituie nu doar cel mai mare dintre toate templele indice, ci și cea mai spectaculoasă structură religioasă din lume: numai arealul delimitat de șanțul cu apă este de patru ori mai mare decât Vaticanul.

În secolul al XII-lea, Imperiul Khmer era la apogeu, controlând, cu diferite grade de autoritate, Cambodgia, Vietnamul, Thailanda și Laosul de astăzi. În acel moment de vârf, avea probabil cea mai mare extindere geografică dintre toate imperiile hinduse, cuprinzând aproape toată Asia de Sud-Est continentală, într-o perioadă în care Asia de Sud era fragmentată într-un mozaic de state și entități politice rivale. În acel moment, statul khmer făcea să pară mic chiar și Imperiul Bizantin, singurul imperiu creștin cu care se putea compara.

Khmerii erau ingineri hidraulici desăvârșiți. Pe sute de kilometri în jurul orașului Angkor se întindea o rețea densă de sate, plasate într-un conglomerat de câmpuri, canale și lacuri artificiale care țineau sub control revărsările provocate de ploile musonice, făcând posibilă cultivarea orezului pe câmpurile inundate. Acest lucru susținea o populație care depășea cu mult un milion de oameni. Marele complex de temple din inima Angkorului surclasa ca amploare tot ceea ce fusese construit în Asia de Sud și prezenta multe inovații stilistice radicale, dar era încă ferm bazat pe formele arhitecturale, ideile religioase și mitologiile care prinseseră contur pentru prima dată în India.

Acest lucru este cu atât mai surprinzător dacă ne gândim la poziția geografică a Cambodgiei, aflată atât de aproape de China, cu o numeroasă comunitate

chineză stabilită acolo și cu frecvente vizite ale joncilor chinezești, care înaintau pe rețeaua de căi navigabile a Mekongului. Totuși, regii khmeri își revendicau descendența nu de la Confucius sau de la vreun strămoș mitic chinez, ci de la un indian pe nume Kauṇḍinya. Nici sistemele filosofice și religioase chineze, precum taoismul și confucianismul, nu au reușit vreodată să se impună în Cambodgia. În schimb, au fost adoptați zeii hinduși și budiști, iar budismul rămâne astăzi religia dominantă în Cambodgia și în întreaga Asie de Sud-Est[23].

Dar poate că India s-a remarcat cel mai bine prin ideile științifice, nu prin cele spirituale. Doar vechea lume elenă a egalat-o în ceea ce privește capacitatea de a elabora concepte noi în matematică și astronomie. În timpul marelui matematician din secolul al V-lea Aryabhata (Āryabhaṭa), astronomii indieni vorbeau în mod corect despre un Pământ sferic care se rotea în jurul propriei axe, în vreme ce foloseau sistemul zecimal și calculau durata anului solar cu o precizie de șapte zecimale. „M-am scufundat adânc în oceanul teoriilor astronomice, adevărate și false", scria Aryabhata, „și am salvat prețioasa nestemată a adevăratei cunoașteri cu ajutorul bărcii propriei mele minți."[24]

*

Capitolele finale din această carte vor spune povestea modului în care matematica indiană – sistemul de cifre pe care îl folosim și astăzi, sistemul zecimal, algebra, trigonometria și algoritmul –, dar și descoperirile astronomice au ajuns mai întâi din India în Bagdadul abbasid, la sfârșitul secolului al VIII-lea. Acolo, viziri erau Barmakizii, o familie provenind din stareți budiști ereditari din Afganistan, cu o solidă educație în limba sanscrită, care se convertiseră la islam.

Tatăl lui Khālid ibn Barmak, primul vizir barmakid din Bagdad, studiase matematica indiană în Kașmir, pe atunci unul dintre marile centre indiene de învățătură. La Bagdad, cunoașterea din vechea Indie s-a îmbinat fertil cu cea a Greciei Antice. Mai târziu, fiul lui Khālid a trimis emisari în India pentru a pătrunde tainele medicinei autohtone și la marele observator indian de la Ujjain pentru a studia matematica și astronomia. La întoarcerea în Bagdad, ambele expediții au fost însoțite de savanți indieni, care au demarat procesul de traducere în arabă a operelor științifice clasice scrise în sanscrită. Acest fapt a introdus și statornicit în inima proaspăt formatei lumi musulmane nu doar metodele indiene de vindecare și pe cele de studiere a stelelor, ci și un concept revoluționar care avea să transforme matematica: zero.

Din Bagdad, aceste idei s-au răspândit în toată lumea islamică. Cinci sute de ani mai târziu, în 1205, Leonardo din Pisa, cunoscut după porecla „Fibonacci", s-a întors din Algeria în Italia împreună cu tatăl său. Fibonacci crescuse într-un post comercial pisan din Bejaïa, unde învățase să vorbească fluent limba arabă și studiase matematica arabă. La 32 de ani, a scris *Liber abaci* („Cartea de calcul") și a fost cel care a popularizat pentru prima dată în Europa folosirea a ceea ce mai târziu au fost denumite „cifrele arabe". A semănat astfel semințele revoluției comerciale care a sprijinit financiar Renașterea și, în timp, pe măsură ce aceste idei s-au răspândit spre nord, ascensiunea economică a Europei.

Numai că aceste cifre nu erau de origine arabă. Așa cum recunoșteau Fibonacci și maeștrii săi arabi, ele erau indiene. „Când tatăl meu deținea postul de notar la vama din Bejaïa, a aranjat să vin la el pe când eram copil", scria Fibonacci în introducerea la *Liber abaci*.

> Deoarece s-a gândit că ar fi folositor pentru mine, a vrut să petrec ceva timp acolo, la școala de matematică, unde să învăț.
>
> Aici mi s-a arătat un sistem minunat de predare, care folosea cele nouă cifre ale Indiilor. Cu semnul 0, pe care arabii îl numesc *zephir* (*al-sifr*), orice număr poate fi scris. Să aflu asta m-a bucurat mult mai mult decât orice altceva. […] Prin urmare, concentrându-mă pe această metodă […] m-am străduit să scriu cartea de față, astfel încât cei care caută să o cunoască să poată fi pregătiți printr-o asemenea metodă desăvârșită, iar pe viitor rasa latină să nu mai fie lipsită de cunoștințe matematice.[25]

Precursoarele acestor „nouă cifre ale Indiilor" sunt atestate pentru prima dată în scrierea brahmi în Bihar, în secolul al III-lea î.H., pe timpul împăratului Așoka. Acest lucru reprezintă ceva ce europenii aproape că au șters din memoria lor în ultimele secole și trebuie readus astăzi în prim-plan.

*

Dacă efectul transformator al Indiei asupra religiilor și civilizațiilor din jurul său a fost atât de important pentru istoria lumii, de ce extraordinara răspândire a influenței sale nu este mai bine și mai pe larg cunoscută? Unii ar putea susține că aceasta este o moștenire a colonialismului, mai precis a indologiei victoriene, care a subminat, răstălmăcit și subevaluat istoria, cultura, știința și

cunoașterea Indiei încă din perioada lui Macaulay*. Dacă s-ar fi admis că India a fost cândva o civilizație puternică, cosmopolită și sofisticată, atunci care ar mai fi fost justificarea pentru misiunea civilizatoare a Angliei victoriene? Cum mai puteai susține că aduci civilizația într-o parte a lumii despre care recunoști că a fost extrem de civilizată vreme de mii de ani și care și-a propagat influența în Asia cu mult înainte de ascensiunea creștinismului?

Poate că acest lucru se datorează în parte tendinței din prezent de a studia această poveste separat, în cadrul unor discipline distincte, fiecare concentrându-se asupra unei alte regiuni și constituind apanajul unor grupuri distincte de cercetători, cu specializări regionale diferite, care participă la conferințe diferite, iar obiectele de care se ocupă ajung să fie păstrate în secțiuni muzeale separate.

Numeroasele monumente și opere de artă budiste răspândite prin Afganistan și prin deșertul Taklamakan, din China, sunt de obicei privite ca un prim pas în povestea răspândirii budismului în Asia. În schimb, răspândirea spre sud-est, către Sri Lanka, Myanmar, Thailanda, Cambodgia, Vietnam, Laos, Indonezia și Malaysia, a culturii, literaturii și religiei indiene, îndeosebi în tiparele sale hinduse, tinde să fie studiată ca parte a istoriei sanscritizării Indochinei.

În cele din urmă, povestea extraordinară și puțin cunoscută despre cum matematica indiană a dat lumii cifrele pe care le folosim astăzi este studiată în universități în departamentele de studii arabe sau de istoria științei, deoarece conceptele indiene din matematică au trecut, în călătoria lor spre vest, prin Bagdadul abbasid. Totuși, să prezentăm diseminarea influenței indiene din această perioadă ca trei procese cu totul distincte ar umbri o poveste extraordinară și tinde să diminueze rolul Indiei de mare centru civilizațional.

---

* Thomas Babington Macaulay (1800–1859), politician, istoric și eseist britanic, a avut un rol important în politica educațională și în codificarea juridică a Indiei britanice și a promovat activ anglicizarea elitelor locale. Cunoscut pentru atitudinea sa depreciativă față de literatura și tradițiile intelectuale indiene, este celebru pentru aroganta sa frază: „Un singur raft dintr-o bibliotecă bună europeană valorează cât toată literatura autohtonă a Indiei și Arabiei", din memorandumul *Minute on Indian Education* (1835), pe care i l-a înaintat guvernatorului general al Indiei, lordul William Bentinck, în calitatea sa de președinte al Comitetului General pentru Instrucțiune Publică. Acest memorandum a avut un rol decisiv în tranșarea disputei dintre „orientaliști" (cei care doreau sprijinirea educației în limbile sanscrită și arabă) și „anglicișți" în favoarea celor din urmă.

Mai există însă un motiv pentru care răspândirea remarcabilă și cu efect catalizator a civilizației indiene timpurii în Asia nu este mai bine cunoscută. Acesta se regăsește în mișcările oscilatorii ale modei academice. Generația de istorici coloniali francezi a anilor 1930 și 1940 își imagina că rolul Indiei în Asia de Sud-Est din vechime era o misiune colonială civilizatoare, asemănătoare cu cea a francezilor înșiși din perioada în care aceștia scriau.

„Mamă a Înțelepciunii", scria arheologul și epigraful Sylvain Lévi, „India le-a dăruit mitologia sa vecinilor, iar aceștia au predat-o apoi întregii lumi. Mamă a legii și a filosofiei, ea a oferit unui teritoriu întins pe trei sferturi din Asia un zeu, o religie, o doctrină, o artă. Ea și-a dus limba sacră, literatura și instituțiile până în Indonezia, la limitele lumii cunoscute." Apoi adăuga: „[India] are dreptul să revendice, în istoria universală, rangul pe care ignoranța i l-a refuzat mult timp și să-și păstreze locul printre marile națiuni, ca întruchipare și simbol al spiritului umanității." Colegul lui Lévi, George Coedès, scria într-un registru similar că „expansiunea civilizației indiene spre Est […] este unul dintre cele mai remarcabile evenimente din istoria lumii, care a determinat destinul unei mari părți a omenirii". Marile monumente hinduse și budiste din Asia de Sud-Est poate că arătau puțin diferit față de omoloagele lor din India, dar erau „producții autentice ale geniului indian, al căror sens profund i se dezvăluie doar ochiului indianistului"[26].

Ideile lui Lévi și Coedès au fost preluate cu entuziasm de o generație de intelectuali indieni, mulți dintre ei bengalezi și unii cu studii la Universitatea din Paris. În 1926, acești istorici naționaliști au fondat ceea ce au numit „Societatea Indiei Mari pentru Studiul Culturii Indiene în Asia de Est, Sud-Est și Centrală". Rabindranath Tagore, marele poet, laureat al Premiului Nobel, a fost invitat să fie *purodh*ā sau „ghidul spiritual" al Societății, care și-a înființat propria publicație, tipărită până în 1958[27].

Printre colaboratori s-au numărat cei mai buni istorici indieni ai vremii, dar – preluând și amplificând prejudecățile profesorilor lor coloniali francezi – textele lor se refereau la influența indiană în termeni precum „colonii hinduse antice din Extremul Orient", așa cum a intitulat R.C. Majumdar o carte publicată în 1944, în plină luptă pentru libertatea Indiei, cu discuțiile sale despre „o civilizație inferioară", copleșită și colonizată de „una superioară"[28]. Majumdar scria că prinții hinduși au cucerit, colonizat și guvernat Asia de Sud-Est, ceea ce, după cum spune el, i-a încântat pe localnici, care „din acel moment […] s-au supus cu bucurie stăpânilor lor străini și le-au adoptat manierele, obiceiurile, limbile și religia.

Ei s-au contopit politic cu elementul indian, producându-se în același timp o fuziune culturală completă între cele două rase”[29]. Aceasta s-a întâmplat, desigur, cu mult înainte de apariția ideii de *soft power*[30]. În primul buletin emis de Societate, dr. Kailas Nag a mers și mai departe, vorbind despre „nobila dinamică a imperialismului cultural indian” care „a câștigat curând pentru India un imperiu viabil, extins într-o mare parte a vastului continent, din Tibet și China până în Coreea și Japonia, dar și din Birmania și Indochina până în Java și Indonezia”[31].

De asemenea, a existat o ușoară tendință printre unii cercetători de a-i atribui Indiei, la un moment dat, aproape toate marile progrese științifice și matematice ale lumii, aspect transmis către publicul larg din diaspora indiană extinsă și care a dus la exagerările celebrului scheci al lui Sanjeev Bhaskar din serialul BBC „Goodness Gracious Me”: Creștinismul? Indian! Leonardo da Vinci? Indian! Familia regală? Indiană!

În perioada postbelică, în plină decolonizare, a apărut o puternică reacție istoriografică. Istoricii postcoloniali aparținând noilor națiuni din Asia de Sud-Est, proaspăt eliberate, au respins tot mai tare ideea că momentele creatoare din istoria lor fuseseră rezultatul vreunui gen de colonialism antic indian. Acești istorici au avut puternice obiecții față de ideea că strămoșii lor ar fi fost niște sălbatici, aduși la civilizație de aventurieri indieni înarmați cu săbii și de misionari zeloși ai castei preoțești brahmane. Nu-i încânta nici să afle că patriile lor erau doar o extensie a „Marii Indii”.

Ei au subliniat, pe bună dreptate, că nu existau dovezi care să certifice o activitate militară indiană la scară mare în Asia de Sud-Est înainte de raidurile Chola* din secolul al XI-lea. Ideea că au existat „colonii hinduse” timpurii era iluzorie, susțineau istoricii, aceasta extrapolând nejustificat dovezile influenței culturale și economice asupra sferei politice și militare. De asemenea, au reușit să demonstreze că, din punct de vedere administrativ, Asia de Sud-Est nu a făcut niciodată parte din India înaintea epocii Chola, lucru sugerat de mulți adepți naționaliști entuziaști ai conceptului *Akhaṇḍa Bhārata*** („India Întreagă”).

---

* Expediții militare navale întreprinse în secolul al XI-lea de către împăratul Rajendra I, suveranul imperiului indian Chola, și succesorii săi, care au țintit Asia de Sud-Est peninsulară și Insula Sumatra, inima imperiului talasocratic Srivijaya. Marea expediție din 1025 a dat o puternică lovitură Imperiului Srivijaya, care a pierdut controlul asupra Strâmtorii Malacca.

** Concept geopolitic și naționalist hindus care promovează ideea unei Indii nedivizate. Aceasta ar cuprinde, în virtutea unor interpretări maximaliste, nu numai Pakistanul și Bangladesh-ul actual, ci și alte regiuni din Asia de Sud și Asia de Sud-Est.

În următorii 70 de ani, cercetătorii din regiune au depus eforturi susținute de a combate nu doar noțiunea de „colonii hinduse", ci și pe cea de „indianizare", în general, care aproape a devenit un cuvânt tabu în universitățile din Asia de Sud-Est, fiind folosit doar atunci când era puternic flancat de ghilimele și de adjective menite să-i neutralizeze impactul.

Noua generație de arheologi și istorici de artă din Vietnam și Cambodgia s-a grăbit să minimalizeze noțiunile de colonialism indian, prezentându-și, în schimb, descoperirile marcate de civilizația indiană ca parte a unei relații reciproce de „aculturație", „convergență culturală" și schimb cultural între India și Asia de Sud-Est[32]. Mulți istorici occidentali care activau în regiune s-au făcut ecoul acestor rezerve, uneori amplificându-le. Între timp, orientarea marxistă a multor istorici indieni a făcut să se manifeste, până de curând, o lipsă de interes în ceea ce privește religia și arta, astfel încât răspunsul mediului academic indian la adresa acestor teorii să fie minim sau chiar inexistent.

Această nouă generație de arheologi susținea că elitele din Asia de Sud-Est au folosit și transformat selectiv și creativ ceea ce indienii au adus în regiune, adaptând constant ideile indiene, nu adoptându-le servil. De exemplu, sculpturile de la Angkor Wat erau într-adevăr hinduse, dar fuseseră în mod evident sculptate într-un stil khmer cu totul aparte. Mai mult, monumentele ridicate în Java și în Cambodgia erau cu mult mai mari decât orice monument din India medievală.

De asemenea, au existat multe cazuri în care idei hinduse sau budiste din Asia de Sud-Est și-au găsit drumul înapoi către India, îmbogățite și transformate de teologii și artiștii din Asia de Sud-Est maritimă. Acest circuit poate fi comparat cu „efectul pizza […], un preparat napolitan care a avut succes și a evoluat în SUA, apoi a fost exportat în întreaga lume, apoi reimportat în Italia"[33]. Un exemplu similar contemporan este yoga, o practică indiană care a cunoscut o adevărată explozie la nivel mondial odată ce a fost introdusă în Occident, unde au apărut forme noi, precum „hot yoga" sau „goat yoga", pentru care nu există echivalente indiene. De fapt, astăzi, în mare parte, fenomenul modern yoga nu constă decât dintr-un complex de exerciții fizice, în general rupt de contextul său religios și filosofic indian și având legături extrem de slabe cu felul în care se practica în India antică[34]. Există precedente istorice în acest sens, cum ar fi modul în care budismul Mahāyāna și-a dezvoltat propriile forme de devoțiune, devenite extrem de populare în China și Tibet, dar care nu au ajuns niciodată dominante în patria de origine.

Totuși, nu se poate nega că fluxul cultural s-a manifestat covârșitor într-o singură direcție: deși India a preluat în timp unele invenții chinezești, precum hârtia și praful de pușcă, nu există inscripții în khmeră în statul indian Tamil Nadu, elemente de arhitectură indoneziană în Bengal și nici vreun cult al zeilor malaezi în Gujarat. Singurele inscripții păstrate în India și datorate unor oameni veniți din Asia de Sud-Est sunt în sanscrită și consemnează danii făcute mănăstirii Nālandā, în parte pentru învățații străini găzduiți la mănăstirea-universitate. La fel, religiile, limbile și formele caracteristice artei și arhitecturii indiene erau folosite de la Angkor la Ayutthaya, oricât de mult s-au modificat și transformat în timpul transmiterii lor.

Acest lucru contrasta puternic cu o „Sinosferă" mult mai restrânsă, limitată practic la Coreea, nordul Vietnamului și Japonia, în parte din cauza dificultăților create de scrierea chineză, care limita accesul la limba, literatura și civilizația chineză dincolo de granițele Chinei.

*

Rolul central al subcontinentului indian ca unul dintre cei doi mari poli economici și culturali ai Asiei antice, precum și importanța porturilor sale ca principale centre ale schimburilor maritime dintre est și vest, au fost parțial estompate de seducătorul concept sinocentric „Drumul Mătăsii", ruta comercială terestră despre care se spune că traversa Asia încă din Antichitate, din China până în Turcia, ajungând pe țărmurile estice ale Mediteranei.

În ciuda popularității sale moderne, ideea existenței unui Drum al Mătăsii era cu totul necunoscută în Antichitate și în Evul Mediu: niciun document antic, fie chinezesc ori occidental, nu face referire la acesta. De fapt, termenul a fost inventat abia în 1877 de către un geograf prusac, baronul Ferdinand von Richthofen, care, în timp ce era implicat în realizarea unui studiu geologic al Chinei, a fost însărcinat să găsească o rută pentru o cale ferată care să lege Berlinul de Beijing, în perspectiva înființării de colonii germane de-a lungul acesteia și a derulării de proiecte de infrastructură în regiune[35]. El a numit această rută *die Seidenstrassen* („Drumurile Mătăsii") – prima utilizare a termenului[36].

Abia în 1938, termenul „Silk Road" a apărut în limba engleză, ca titlu al unei populare cărți scrise de un explorator suedez pe nume Sven Hedin. De atunci, sintagma a cucerit imaginarul colectiv la nivel mondial, „redeschiderea" Drumului Mătăsii fiind anunțată de președintele chinez Xi Jinping

ca parte a inițiativei sale „Belt and Road". În acest mod, ideea a fost efectiv însușită și utilizată activ în cadrul politicii externe chineze, în parte și pentru a disimula modul în care China își proiectează puterea economică și militară. Acum, ideea de Drum al Mătăsii a fost ridicată la rangul de certitudine[37].

Avându-l drept model pe Richthofen, hărțile rutelor terestre ale Drumului Mătăsii, care leagă estul cu vestul, Marea Mediterană cu Marea Chinei de Sud, prezintă adesea o singură mică săgeată orientată către sud, dinspre Kaşgar spre Himalaya. Acea săgeată este etichetată „Către India". Fluxurile economice reale, sugerează harta, luau naștere între China și Europa de Vest, pe când India apărea ca un observator aproape pasiv al schimburilor realizate prin intermediul importantei artere comerciale intercontinentale care trecea mult mai la nord de ea – și ca un norocos beneficiar al generozității acesteia.

Realitatea este cu totul alta. Deși rutele comerciale terestre care treceau prin Iran aveau, fără îndoială, o mare importanță în secolul al XIII-lea, atunci când dominația mongolă se întindea de la Marea Mediterană până la Marea Chinei de Sud, acest lucru nu era valabil în epoca clasică și în epoca medievală timpurie. De fapt, Roma imperială și China abia dacă știau una de cealaltă, fiind doar vag conștiente de acest fapt și neajungând aproape niciodată în contact direct.

Cea mai veche referință în sursele chineze la o tentativă de a trimite o delegație diplomatică către „Da Qin" – de obicei identificată ca Roma – datează din anul 97 d.H., dar aceasta nu a reușit să ajungă la destinație[38]. După cum se arată într-un ghid din perioada romană al comerțului din Oceanul Indian: „Dincolo de această regiune, în punctul cel mai nordic, spre locul unde marea ajunge la marginea ei exterioară, există în adâncul țării un oraș foarte mare, numit Thina [China], de unde fibrele brute și țesăturile din mătase sunt transportate pe uscat prin Bactria [Afganistan] către Barygaza [în actualul Gujarat] și apoi pe fluviul Gange până la Limyrikê [Kerala]. Nu este ușor să ajungi la această Thina."[39]

În realitate, mărfurile din China care ajungeau la Roma erau în mare parte doar un supliment exotic în cadrul înfloritorului comerț al Cetății Eterne cu India și, în plus, treceau prin porturile indiene[40]. Începând din vremea lui Augustus (31 î.H.–14 d.H.), timp de câteva secole, Imperiul Roman și India antică au fost parteneri comerciali majori, cu sute de vase mari comerciale încărcate cu marfă care treceau dintr-o parte în alta. Manualele de comerț romane arată o cunoaștere directă, practică, chiar amănunțită a porturilor Indiei, în special a celor de pe coasta de vest, având descrieri detaliate care derivă clar dintr-o experiență la prima mână și o observație nemijlocită. Dacă Roma și

China s-au întâlnit vreodată față în față, au făcut-o aici, pe cheiurile, în porturile și în bazarurile de pe țărmurile Indiei.

În schimb, Drumul Mătăsii abia dacă exista în Antichitate, cel puțin așa cum și-l imaginase Richthofen. Deși mărfurile circulau cu siguranță în ambele direcții în cadrul comerțului local sau regional, unele obiecte ajungând să străbată în cele din urmă distanțe mari, nu a existat niciodată, în niciun moment al istoriei, o singură rută comercială terestră continuă est–vest care să lege Marea Chinei cu Mediterana și nici nu a existat o circulație liberă a bunurilor între China și Occident înainte de perioada mongolă din secolul al XIII-lea. Marco Polo, personajul asociat în prezent cel mai mult cu așa-numitul Drum al Mătăsii, nu menționează niciodată acest termen, deși călătoria prin imensitatea fără granițe interne a vastului Imperiu Mongol devenise mai ușoară încă din timpul vieții sale[41].

Până și mătasea, cel mai cunoscut produs chinezesc de export, ajungea în ținuturile romane doar indirect, de obicei pe calea apei, via India, unde erau, de fapt, fabricate o mare parte din țesăturile de mătase care ajungeau în vest[42]. Până în epoca lui Augustus, majoritatea scriitorilor romani menționează doar țesăturile grosiere de mătase produse în insula Cos. Atât Virgiliu, cât și Seneca, scriind în prima jumătate a secolului I d.H., erau convinși că mătasea creștea în copaci[43]. Acest lucru pare să indice faptul că importanța mătăsii pentru Occidentul clasic a fost exagerată.

Mătasea nu a constituit niciodată principala marfă orientală importată de Occident din est. Aceasta a fost întotdeauna depășită ca valoare de importurile de piper indian, condimente, fildeș, bumbac, pietre prețioase, tec și lemn de santal. În 408 d.H., când vizigotul Alaric a stabilit condițiile pentru a reda libertatea Romei, acestea au fost edificatoare: pe lângă cele 5 000 de livre romane* de aur, el a pretins nu doar mătase, ci și 3 000 de livre de piper negru indian[44].

Acesta este în parte motivul pentru care doar puține monede romane au fost găsite de-a lungul timpului în China – doar câteva descoperiri răzlețe și un singur tezaur, de dată incertă, conținând 16 monede reprezentând diferiți împărați, de la Tiberiu la Aurelian[45]. Pe de altă parte, arheologii găsesc monede romane cu zecile de mii în India, fapt ce se tot repetă din secolul al XVIII-lea, când reprezentanții Companiei Indiilor Orientale din Madras au raportat pentru prima dată descoperirea a „cinci poveri de hamal" de monede romane de aur, precum și a „câtorva mii" de monede de argint[46]. Acest lucru este valabil mai ales

* O livră romană este echivalentul a 0,32 kilograme.

pentru Kerala și Tamil Nadu, unde încă se găsesc tezaure în fiecare an, datând în mare parte din secolul I d.H., perioada de glorie a rutei comerciale prin Marea Roșie[47]. Muzeele Indiei conțin probabil mai multe monede romane decât cele ale oricărei alte țări din afara granițelor Imperiului Roman[48]. Acest aur a constituit motorul economic al puterii culturale indiene din perioada antică.

Ulterior, după prăbușirea schimburilor comerciale cu Imperiul Roman în urma blocadei persane și a pierderii Mării Roșii în favoarea arabilor, negustorii aveau să găsească o nouă sursă de aur în Asia de Sud-Est. Abia în secolul al XIII-lea, când catastrofa provocată de invazia mongolă a distrus vechile legături comerciale, Drumul de Aur s-a destrămat treptat. Mai mult decât atât, India era acum separată printr-o frontieră ostilă de rutele comerciale de pe uscat care legau Marea Chinei de lumea mediteraneeană, aflate acum, pentru prima dată, sub o singură stăpânire.

În acest moment, în locul rutelor vechi, concentrate în principal pe comerțul maritim al Indiei, cu vânturile sale musonice anuale care permiteau mișcarea rapidă a mărfurilor spre și dinspre subcontinent, a luat naștere o nouă rețea comercială. Aceasta transporta bunurile de vânzare prin deșerturile și oazele Asiei Centrale. În 1271, grație Pax Mongolica, Marco Polo împreună cu tatăl și unchiul lui au putut, pentru prima dată (sau aproape pentru prima dată), să călătorească de la Ierusalim la Xanadu cu un singur pașaport, contribuind astfel la deschiderea unei noi rute comerciale transcontinentale directe, fără bariere politice și pe de-a întregul pe uscat.

Aceasta era rețeaua de rute comerciale care avea să fie numită mai târziu Drumurile Mătăsii.

*

Spre deosebire de India, China a redat foarte bine povestea potrivit căreia ea a constituit dintotdeauna centrul lumii asiatice.

Reinterpretarea și reconstituirea profund naționalistă și sinocentrică a istoriei a prezentat lumea comercială a Drumurilor Mătăsii în termeni idealizați, ca o rețea de schimb global pașnic, centrată pe China, zugrăvită ca principalul motor economic al comerțului mondial[49]. De când Xi Jinping și-a lansat ideea despre Belt and Road, cu promisiunea unui fond de investiții de un trilion de dolari în credite pentru proiecte de infrastructură, această narațiune a devenit extrem de politizată, vorbindu-se tot mai mult despre Belt and Road ca despre un „Nou Drum al Mătăsii”[50]. India a făcut prea puține pentru a contracara această narațiune, deși au existat unele încercări lipsite de entuziasm de

a-și prezenta relațiile comerciale cu Orientul Mijlociu în termenii unui „Drum al Bumbacului" sau, mai recent, ai unui „Coridor Economic India–Orientul Mijlociu–Europa", cunoscut sub acronimul IMEC[51].

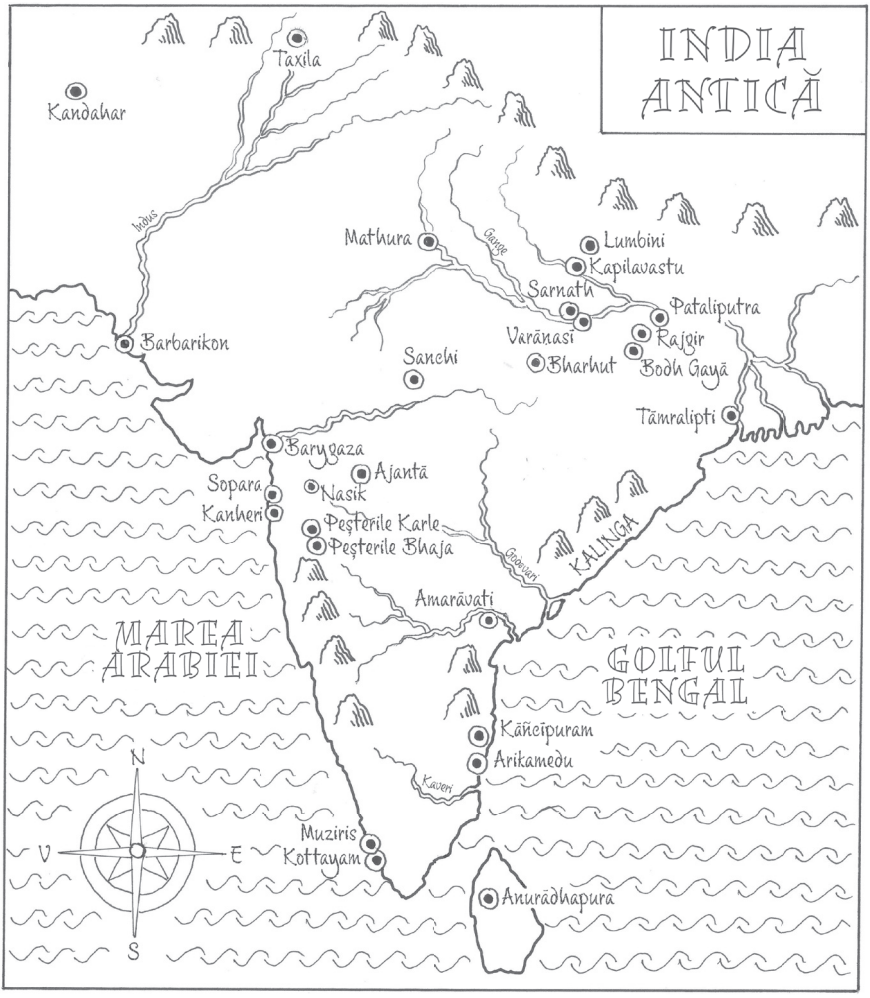
Istoria spune însă o cu totul altă poveste. În perioada crucială dintre sfârșitul Antichității și începutul Evului Mediu Clasic, se poate susține cel puțin la fel de convingător că India era centrul cultural și intelectual al Asiei, influențând și schimbând cursul vieții religioase, artistice și culturale în toate regiunile din jur, nu în ultimul rând în China însăși. Până la urmă, acesta a fost motivul pentru care Xuanzang și mulți alții ca el și-au riscat viața pentru a face călătoria periculoasă către ceea ce era pe atunci echivalentul Harvardului sau MIT-ului pentru Asia antică: marea universitate budistă de la Nālandā.

Spre deosebire de China, în vremurile străvechi, India a fost rareori unită, chiar și numai în parte. Când Xuanzang a ajuns la ceea ce considera a fi granițele geografice ale Indiei, la Jalalabad, în secolul al VII-lea d.H., a remarcat că intra într-un ținut sfânt, numit „Cele Cinci Indii", format din „peste 70" de regate distincte[52, 53]. Totuși, în ciuda fragmentării sale politice, ideea de India ca unitate culturală, sacră și geografică distinctă era limpede conturată încă din cele mai vechi timpuri.

Xuanzang nu a fost singurul care înțelegea clar limitele geografice ale fragmentatului spațiu politic pe care îl numea India. Predecesorul său din secolul al V-lea d.H., călugărul chinez Faxian, avea idei similare despre o țară „triunghiulară ca formă, lată la nord și îngustă la sud"[54]. Înainte de aceasta, istoricul Strabon povestește cum Alexandru cel Mare a vorbit cu asceții *sādhu*, care știau că țara lor se întinde „de la vărsarea Indusului, în vest, până la gurile Gangelui, în est, iar de aici până în extremitatea sudică a Indiei, și de acolo, din nou, până la gura de vărsare a Indusului"[55]. *Mahābhārata*, aflată în plin proces de elaborare aproximativ în aceeași perioadă, oferă o definiție și mai concisă: „Țara de la nord de mări și de la sud de Himalaya se numește Bhārata. Acolo au trăit urmașii regelui Bhārata."[56]

Această India, sau Bhārat, oricum ar fi definită, a fost una dintre cele două mari superputeri intelectuale și filosofice ale Asiei antice, pe deplin comparabilă cu China la nivelul lumii antice. Ea a stabilit tiparul pentru modul în care o mare parte din lume avea să gândească și să se exprime, schimbând semnificativ cursul istoriei unei mari părți a omenirii. Mai bine de 1 000 de ani, India a fost o grădină plină de semințe care, odată semănate pe alte tărâmuri, au înflorit în forme noi, ample și neașteptate.

Modul exact în care s-au petrecut aceste lucruri constituie subiectul acestei cărți.

INDIA ANTICĂ
Taxila
Kandahar
Indus
Mathura
Gange
Lumbini
Kapilavastu
Sarnath
Pataliputra
Varānasi
Rajgir
Barbarikon
Sanchi
Bharhut
Bodh Gayā
Tāmralipti
Barygaza
Ajantā
Sopara
Nasik
Kanheri
Peșterile Karle
Peșterile Bhaja
Godavari
KALINGA
Amarāvati
MAREA ARABIEI
GOLFUL BENGAL
Kāñcīpuram
Arikamedu
Kaveri
Muziris
Kottayam
Anurādhapura
N
V
E
S

Capitolul 1

O furtună de nemișcare

La începutul verii anului 1819, un grup de vânători britanici înainta prin jungla deasă de lângă Aurangabad, în Deccan, când tigrul pe care îl urmăreau s-a făcut nevăzut într-o râpă adâncă.

În fruntea grupului se afla căpitanul John Smith, un tânăr ofițer de cavalerie din Madras. Chemându-și prietenii să vină după el, a plecat pe urmele* tigrului, coborând un povârniș semicircular abrupt de bazalt până în vale, unde a traversat din piatră în piatră albia râului Waghur. Apoi și-a croit încet drum în sus, printre tufișurile care creșteau pe partea opusă amfiteatrului în formă de potcoavă. La jumătatea drumului, Smith s-a oprit brusc[57].

Urmele treceau pe lângă o deschidere în peretele stâncos, dar în mod clar cavitatea nu era o peșteră naturală și nici o grotă creată cândva de râu. În schimb, în ciuda ierbii înalte, a lianelor cățărate peste tot, a plantelor de piper și a tufărișului des și plin de spini, Smith își dădea seama că se uita la o fațadă creată de om, săpată direct în peretele stâncii. Versantul colțuros fusese cioplit cu migală până când căpătase forma unui portic desăvârșit. Era, în mod limpede, o lucrare de o mare măiestrie. Și la fel de limpede era că fusese abandonată acum multe secole.

Câteva minute mai târziu, grupul a pătruns cu grijă înăuntru. Smith ținea o torță improvizată din iarbă uscată ridicată în aer, în timp ce însoțitorii săi

---

* În original *pugmarks*, termen anglo-indian care are la bază cuvântul hindi *pag* („picior" sau „pas"), folosit pentru urma lăsată de laba unui animal.

stăteau cu mâinile încleștate pe muschete. O sală lungă, de aproximativ 30 de metri lungime și 12 metri lățime, flancată de 39 de stâlpi octogonali, pătrundea adânc în inima muntelui. La capătul în formă de absidă se înălța cupola circulară a unei stupe budiste, sculptată, la fel ca totul în jurul ei, direct în stânca muntelui.

Prin întuneric, ofițerii puteau zări contururile abia vizibile ale unor picturi murale foarte vechi. Pe stâlpi apăreau călugări în robe portocalii, cu aureole albe, stând pe lotuși albaștri, iar pe pereții de piatră erau panouri prezentând scene elaborate, populate de o mulțime de personaje și arătând de parcă un sul pictat ar fi fost derulat de-a lungul peretelui absidei. În lumina nesigură a flăcării, ofițerii puteau distinge vag ceea ce ulterior aveau să descrie drept „personaje purtând peruci cu bucle". Trecând peste un schelet uman și alte resturi târâte în peșteră de generații întregi de prădători și necrofagi, grupul a înaintat pas cu pas până a ajuns la un stâlp din capătul îndepărtat al sălii, lângă stupă. Acolo, Smith și-a scos cuțitul de vânătoare și a scrijelit peste trupul unei făpturi cerești cuvintele: „JOHN SMITH, 28th CAVALRY, 28 APRIL 1819."[58]

În deceniile următoare, mai întâi alte grupuri de vânători, iar apoi echipe de arheologi și indologi au mers pe urmele lui Smith, prin jungla din Gații de Vest până la Ajantă, pe măsură ce se răspândea vestea că în acest loc atât de izolat se afla un complex de 30 de peșteri care constituiau una dintre marile minuni ale lumii antice. Două dintre peșteri – Peștera 9 și Peștera 10 – aveau să fie curând recunoscute ca numărându-se printre cele mai vechi încăperi din Asia create de om și păstrate integral: pe baza indiciilor paleografice, cercetătorii au ajuns la concluzia că acestea au fost săpate între anii 90 și 70 î.H., fiind astfel finalizate cu câteva generații înainte ca Augustus să înceapă reconstrucția Romei.

Pe pereții peșterilor de la Ajantă au fost găsite unele dintre cele mai frumoase și mai vechi picturi ale artei budiste. Cele mai multe datează din secolul al V-lea d.H., o epocă de aur a picturii indiene, din care altminteri nu s-ar mai fi păstrat nimic. Alături de frescele de la Pompeii și Herculaneum, de delicatele picturi murale de la Casa din Grădină a Liviei, de la Prima Porta, situată în afara Romei, ori de picturile din Casa de Aur a lui Nero, aflată în interiorul zidurilor orașului, pereții de la Ajantă constituie, probabil, cea mai cuprinzătoare reprezentare a vieții de curte din Antichitatea clasică păstrată oriunde în lume[59].

Picturile murale de la Ajantă transpuneau poveștile budiste în imagini de o desăvârșită eleganță și grație. Spre deosebire de caracterul mai plat al picturii

miniaturale indiene de mai târziu, aici artiștii au folosit perspectiva și racursiul* pentru a reda scene din viața de la curte, de renunțare ascetică, de vânătoare, de luptă și iubire, care se numără printre cele mai mari capodopere create vreodată de om, indiferent de eră. Cele mai frumoase dintre toate sunt cele două uimitoare imagini care îi înfățișează, probabil, pe cei doi bodhisattva** plini de compasiune, Avalokiteśvara*** și Vajrapāṇi****, ființe aflate în pragul Iluminării, dar care au ales conștient să amâne trecerea dincolo pentru a-i ajuta și pe ceilalți care se străduiesc să meargă pe aceeași cale. Aceste ființe de o frumusețe, eleganță și compasiune nepământene sunt reprezentate cu ochii pe jumătate închiși, cu privirea întoarsă spre interior, legănându-se în imponderabilitate în pragul Iluminării, prinse în ceea ce Stella Kramrisch*****, marele istoric al artei indiene, descria minunat drept „o furtună de nemișcare”[60].

Chiar și astăzi, culorile acestor picturi strălucesc cu o intensitate aparte în verdele ca de șopârlă, galbenul topazului și albastrul florii de lotus.

*

În 2014, lucrările de restaurare desfășurate în Peștera 10 de la Ajantā au scos la iveală fragmente noi, extraordinare, ale unor picturi murale budiste foarte

* Racursiul (în engl. *foreshortening*) este o tehnică artistică bazată pe legile perspectivei, care constă din redarea deformată sau comprimată a dimensiunilor unui obiect sau a unei ființe umane în funcție de punctul sau de unghiul din care acestea sunt privite, în scopul de a crea iluzia de profunzime sau de volum. În picturile de la Ajanta, această metodă permite redarea spectaculoasă a trupurilor care par să se „îndrepte” spre privitor sau să aibă greutate în spațiu, marcând trecerea de la reprezentarea plată, bidimensională, la un realism sofisticat.

** Vezi Glosarul de la sfârșitul cărții.

*** Avalokiteśvara este un bodhisattva care încorporează compasiunea tuturor Buddha. Este unul dintre cei mai venerați bodhisattva din tradițiile Mahāyāna și Vajrayāna. În unele culturi, Avalokiteśvara este reprezentat ca femeie, în altele, ca bărbat. Numele său în sanscrită înseamnă „Domnul care privește în jos”.

**** Unul dintre cei mai vechi și mai importanți bodhisattva din tradițiile Mahāyāna și Vajrayāna. Este protectorul lui Buddha. Numele său înseamnă „Purtătorul vajrei”, *vajra* fiind fulgerul/diamantul folosit ca armă de acest bodhisattva și, totodată, simbolul său.

***** Stella Kramrisch (1896–1993), istoric de artă, născută în Austro-Ungaria și stabilită în Statele Unite ale Americii, una dintre marile specialiste în istoria artei indiene, cu multe lucrări de referință legate de acest domeniu (n. red.).

vechi, datând de la sfârșitul secolului I î.H., realizate, prin urmare, cu 500 de ani înainte de renumitele picturi din Peștera 1. Peștera 10 este cunoscută pentru faptul că adăpostește o comoară de o valoare excepțională, care nu fusese anterior identificată sau studiată corespunzător: cele mai vechi picturi păstrate ce ilustrează povestirile Jātaka* despre viețile succesive ale lui Buddha[61].

O scenă anume, remarcabil de bine conservată, arată un grup de regi și divinități care venerează un arbore Bodhi** și o stupă. Imaginea este o reprezentare a primei predici a lui Buddha la Sārnāth, în care arborele îi ține locul Salvatorului: în această etapă a artei budiste, reprezentarea lui Buddha în formă umană era considerată inacceptabilă, așa că adepții săi îl evocau indirect, sugerându-i existența prin simboluri precum un turban sau un tron gol. Prin intermediul acestor narațiuni, cei care nu împărtășeau credința budistă erau familiarizați cu cosmologiile complexe și bogata mitologie a noii religii.

Această pictură murală, cea mai veche ajunsă până la noi, ilustrează viața și învățăturile unui tânăr prinț pe nume Siddhārtha Gautama, fiul unui rege care conducea la mijlocul secolului al V-lea î.H. micul regat Kapilavastu, aflat la granița dintre India și Nepalul de astăzi[62]. La vârsta de 29 de ani, Siddhārtha și-a părăsit regatul și a devenit un *śramaṇa*, „cel care se străduiește", un reformator spiritual a cărui misiune era să caute o soluție la străvechea problemă a suferinței umane. În timpul vieții, el a primit titlul de „Śākyamuni", adică „înțeleptul clanului Śākya". Astăzi, îl cunoaștem sub numele de Buddha.

În momentul în care Ajantā era redescoperită, învățăturile lui Buddha dispăruseră deja de mult din mare parte a Indiei. Chiar și faptul că acesta fusese indian de origine era uitat în cea mai mare parte a țării sale natale. Totuși, Siddhārtha era produsul lumii religioase și filosofice a secolului al V-lea î.H., apărând într-o perioadă de schimbări rapide, dezorientare socială, criză spirituală și frământări manifestate în întreaga Eurasie și care au adus nu doar noua gândire religioasă a lui Buddha și Mahāvīra în India, ci și lucrările lui Confucius în China și ale lui Sofocle în Grecia. Noile tehnologii, în special plugul de fier și armele îmbunătățite, au generat o schimbare radicală a modului de viață al oamenilor,

* Un vast corpus de povestiri indiene despre nașterile și viețile anterioare ale lui Gautama Buddha, în ipostază umană sau nu. Jātaka, în traducere din sanscrită, înseamnă „cu privire la nașteri".

** Arbore sacru din specia *Ficus religiosa* (smochinul pagodelor), sub care Siddartha Gautama a atins Iluminarea, devenind Buddha.

transformând multe societăți, care duseseră până atunci o viață rătăcitoare de păstori nomazi, în comunități sedentare de agricultori și creând condițiile pentru apariția orașelor, a comerțului și a unei societăți puternic stratificate[63].

Jertfele prin foc care constituiseră elementul central al hinduismului timpuriu al Vedelor, compuse cu 1 000 de ani sau chiar mai mult înainte de nașterea lui Buddha, fuseseră destinate unei societăți nomade și tribale. Totuși, în tumultul schimbărilor, pe măsură ce India se urbaniza, acestea au fost înlocuite una câte una de ceremonii tot mai elaborate și costisitoare, care implicau uneori sacrificarea în masă a unui număr mare de animale. Mulți credincioși par să fi dorit abandonarea sângeroaselor sacrificii și adoptarea unei practici religioase orientate mai mult spre o bună conduită și spre etică. În același timp, rigidizarea sistemului de caste și propagarea tot mai intensă a ideilor despre puritate rituală au condus la o mare nemulțumire socială. Ca răspuns, au apărut numeroase sisteme noi de credințe religioase. Unii istorici cred că în această perioadă ar fi apărut până la 66 de noi credințe heterodoxe. De asemenea, nu există dovezi că, în regiunea în care a trăit Buddha istoric, hinduismul brahmanic s-ar fi impus cu succes drept cultura religioasă dominantă[64]. În schimb, lumea lui Buddha era plină de asceți și yoghini itineranți care predicau o varietate derutantă de căi religioase neortodoxe.

Una dintre acestea era calea austeră a ascezei extreme, autodisciplinei și automortificării, îmbrățișată de Mahāvīra (599–529 î.H.), un alt aristocrat dezamăgit din nordul Indiei, care trăise, probabil, cu puțin timp înaintea lui Buddha și a cărui călătorie spirituală pare să-l fi inspirat pe tânărul prinț. Mahāvīra a renunțat la lume la vârsta de 30 de ani pentru a întemeia un sistem religios nonviolent din care avea să se dezvolte în timp jainismul. Așa cum îi arată un călugăr jainist unui grup de brahmani ostili într-una dintre cele mai vechi scrieri jainiste, cel mai important sacrificiu pentru jainiști nu este vreun ritual preoțesc, ci sacrificiul propriului trup. „Asceza este focul meu de jertfă", spune călugărul, „iar viața mea este vatra unde se aprinde focul. Efortul minții mele și al corpului meu este lingura mea cu care aduc ofranda, corpul meu este tizicul* pentru foc, iar faptele mele sunt lemnele de foc. Aduc o jertfă prețuită de înțelepții vizionari, plămădită din stăpânirea mea de sine și din efortul și calmul meu."[65]

Inițial, ideile lui Mahāvīra l-au atras pe prințul Siddhartha. Conform tradiției budiste, în tinerețe, Buddha a fost protejat de ororile lumii de către

* Combustibil făcut din balegă uscată.

tatăl lui iubitor, care a refuzat să-și lase fiul să părăsească palatul, dar când răsfățatul prinț, ajutat de un servitor credincios, a reușit să iasă și a întâlnit pentru prima dată suferința, bătrânețea, boala și moartea, a fost îngrozit de această întâlnire târzie cu durerea umană. Tulburat și dintr-odată dezamăgit de viața sa confortabilă și privilegiată, și-a abandonat regatul natal și soția însărcinată și a pornit într-o căutare solitară pentru a înțelege rădăcinile suferinței, încercând să găsească o cale de a scăpa de ea.

Ca mulți alții la acea vreme, Buddha a renunțat la legăturile cu lumea și s-a retras în pustietate, adoptând viața unui ascet itinerant sub îndrumarea diverșilor învățători. La început, a încercat calea ascetismului extrem și a austerității severe, similară celei urmate de Mahāvīra. „Corpul meu ajunsese cumplit de slab", a spus Buddha, conform unei relatări relativ timpurii despre viața sa. „Când am crezut că-mi voi atinge pielea pântecului, de fapt mi-am prins șira spinării."[66]

Ascetismul nu a fost însă răspunsul – acesta a adus doar și mai multă suferință –, iar Buddha a abandonat în cele din urmă asceza extremă în favoarea propriei soluții la problemă. Aceasta a fost ceea ce el a numit „Calea de mijloc": calea moderației între extremele chinuirii de sine și desfătării senzuale, între viața lumească și asceză. Disciplina sa fizică și mintală i-a adus un control perfect asupra minții și trupului, iar la vârsta de 35 de ani, stând sub un smochin sacru indian și meditând 49 de zile fără să se miște, a atins în sfârșit Iluminarea – și, odată cu ea, eliberarea de lăcomie, ură și amăgire. Și-a dat seama că acest moment de *bodhi*, de „trezire" (de unde avea să-și ia numele budismul), nu era rezultatul pedepsirii corpului său, ci al simplei învățări a stingerii dorinței.

În predicile sale, Buddha arăta cum forța generată de acțiunile unei persoane – karma –, alimentată de dorință și de atașamentele sale, îl lega pe om de un ciclu lung al *samsarei*, sau al „renașterii". Un text budist timpuriu numit *Vinaya Piṭaka* prezintă explicația lui Buddha cu privire la abordarea sa, dată unui nou discipol, pe nume Sona:

— Înainte, când trăiai în lume, erai priceput la lăută?

— Da, Doamne.

— Când corzile lăutei erau prea întinse, era lăuta armonioasă și bună de cântat la ea?

— Nu, Doamne, nu era.

— Iar când erau prea slabe, era lăuta armonioasă și bună de cântat la ea?

— Nu, Doamne.

— Dar când corzile nu erau nici prea întinse, nici prea slabe, ci acordate cum se cuvine, era lăuta ta bună de cântat la ea?

— Da, Doamne.

— Întocmai așa, Sona, este și *dharma* pe care o propovăduiesc eu.[67]

Din acest moment al revelației, Buddha a cutreierat nordul Indiei, făcându-și cunoscute ideile fundamentale potrivit cărora totul este trecător și dorința aduce doar cele mai efemere plăceri. Lumea materială este în cele din urmă o iluzie, spunea Buddha, un vis din care toată lumea, mai devreme sau mai târziu, trebuie să se trezească. Plăcerile lumești „sunt ca un om care visează la o casă frumoasă, cu grădini frumoase și delicii rafinate. Totuși, când se trezește, totul dispare. Deosebirile dintre bogăție și sărăcie, dintre nobil și om de rând sunt ca un vis"[68]. De asemenea, Buddha a prezentat propria soluție la această problemă: *dharma* sau calea morală către încetarea dorinței și a suferinței. El a transmis acest mesaj de o remarcabilă simplitate și limpezime sufletească nu în sanscrita complicată a brahmanilor, ci în prakrita vorbită de oamenii obișnuiți.

Doctrina lui Buddha era în același timp o filosofie, o ideologie și o metodă, o cale spirituală practică de antrenament mintal și disciplină care le garanta adepților săi eliberarea de suferință – parte integrantă din existență. El a pus sub semnul întrebării afirmația brahmanilor că Vedele – unul dintre fundamentele a ceea ce avea să fie cunoscut drept hinduism – ar fi sursa divină, infailibilă a adevărului spiritual și a respins ritualurile lor ca mijloc de salvare. A repudiat chiar și abordarea intelectuală a textelor hinduse mai recente, precum Upanișadele[69]. În schimb, mesajul său se baza pe iubire, bunătate, compasiune, detașare, nonviolență, precum și pe meditație intensă și pe cunoaștere de sine.

Era ceva deschis tuturor și nu necesita intervenția vreunui sacerdot și nici ritualuri sau sacrificii. În schimb, era nevoie doar de încredere în adevărurile enunțate de Buddha, în *dharma* sa și în comunitatea monastică pe care o fondase pentru a-i păstra mesajul viu. Mergând pe această cale, spunea el, și alții îi puteau urma, eliberându-se de ciclurile renașterilor și din legăturile *samsarei*, devenind ulterior Iluminați, sau Treziți. Astfel, puteau obține *nirvana*, care înseamnă pur și simplu „o flacără stinsă de vânt"[70].

Nicăieri această lume a lui Buddha nu prinde viață mai dramatic decât la Ajantā, cea mai veche expresie a sa în pictură. Frescele ne poartă într-o lume străveche atât de realist redată, încât astăzi, chiar și într-o reproducere,

imaginile care redau viața lui Buddha îți pot tăia răsuflarea. Te trezești ochi în ochi cu un călugăr, posibil participant la unul dintre primele concilii ale credinței budiste, sau cu un războinic indian care ar fi putut lupta într-una dintre bătăliile duse pentru relicvele sale.

Fețele personajelor sunt atât de vii și atât de fidel reprezentate, iar expresiile lor, atât de directe, încât simți că trebuie să fie portretele unor indivizi reali, care par încă să strălucească, grație flăcării vieții veșnice. Nu există nici idealizarea, nici aerul nepământean pe care le simți la reprezentările ulterioare ale bodhisattva-ilor. În schimb, apare ceva profund hipnotic în privirea mută a acestor chipuri tăcute, adesea pline de incertitudine, ale budismului timpuriu. Expresiile lor fugare au rămas încremenite, ca și cum ar fi fost luate brusc prin surprindere de hotărârea regelui din Vārāṇasī de a-și elibera săgeata sau de noblețea marelui elefant care își face deodată apariția dintre copaci.

Într-adevăr, există o tristețe profundă în ciclul picturilor care au drept teme justiția, pacea și nonviolența. O imagine descrie un război izbucnit pentru relicvele lui Buddha – ceva ce contrazice întru totul întreaga sa învățătură. Ea este urmată de trei scene Jātaka, prezentând, fiecare, uciderea injustă a unui nevinovat. Întâi, soția iubitoare a unui rege este acuzată pe nedrept că a încercat să-l omoare, apoi un băiat este răpus de o săgeată în timp ce aducea apă părinților săi care trăiau în pădure, iar un rege-elefant nobil este ucis de vânători pentru fildeșul său[71]. Privitorul caută pe aceste chipuri un indiciu al frământărilor la care au fost martore și al lucrurilor stranii pe care le-au văzut în India antică, dar aceste fețe indiene destinse, luminoase, profund umane și pline de melancolie ne fixează pline de îndrăzneală cu privirea.

Cel mai tulburător lucru la oamenii din aceste picturi murale este că par extrem de familiari. La 2 000 de ani după ce au fost pictate, chipurile lor transmit cu o acută intensitate informații esențiale despre fiecare personaj prezent: paznicul vigilent, regele stăpânit de febra vânătorii, fiul ascultător care aduce apă. De fapt, trăsăturile sunt atât de contemporane, iar emoțiile ce par să freamăte pe buze atât de ușor recognoscibile, încât trebuie să-ți amintești mereu că aceste personaje nu sunt din lumea noastră, ci fac parte dintr-o lume a curților regale și a junglelor, a vânătorilor și a celor vânați, a călugărilor și a credincioșilor budiști care au dispărut de pe aceste dealuri de mai bine de două milenii.

Dar poate cea mai mare surpriză o constituie faptul că lumea prezentată în picturile murale este doar ocazional una a sacrificiului de sine sau a renunțării

ascetice – un călugăr cu capul ras și în robă portocalie adâncit în meditație, un pustnic care caută mântuirea în întunericul unei grote săpate în stâncă sau un grup de credincioși uscățivi care fac eforturi să prindă cuvintele învățătorului lor. La asta ne-am aștepta de la o pictură murală budistă. Neașteptate sunt scenele ce evocă un palat somptuos, un mediu prosper și cosmopolit, plin de bogății, plăceri și frumusețe, animat de curteni care poartă bijuterii și se bucură de muzică, de foișoarele umbroase și de nenumăratele plăceri ale tinereții.

În mod surprinzător, la Ajantă, Buddha este prezentat mai puțin în mediul său monahal și mai mult în mediul princiar în care a crescut. Aici, printre prinți frumoși și nobili cu pieptul dezgolit, prințese cu tiare de flori de *raat-ki-rani* (iasomie regina-nopții) lâncezesc îndrăgostite fără speranță pe leagăne și canapele, în timp ce dansatoare cu sâni plini și talie subțire, purtând robe diafane, bijuterii și centuri, dansează lângă iazuri pline de flori de lotus, unduindu-se pe o muzică neauzită, zornăindu-și melodios brățările lor de glezne *ghungroo**. Aceste femei de la curte poartă mai nimic în afară de spineli** și crisoberile ochi-de-pisică***. În mână nu țin altceva decât obiecte de alungat muștele, confecționate din abanos purpuriu și aur bine lustruit. Rubine strălucitoare, de culoarea sângelui de păun, scânteiază pe pielea lor închisă la culoare.

Artiștii de la Ajantă nu vedeau nimic ciudat în această alăturare de călugări și dansatoare, de asceți și prințese. La Ajantă nu există panouri sau delimitări, altele decât granițele fizice ale peșterii, artiștii trecând de la lumea peșterii ascetului la grădinile de plăcere ale curții regale și înapoi, fără a sugera vreo delimitare esențială între cele două.

Mai există o galerie de o surprinzătoare diversitate națională în ceea ce privește personajele din picturile murale. În mulțime pot fi identificați numeroși străini – perși, parți, sciți, etiopieni, egipteni și chiar greci și romani –, fiecare ușor de recunoscut după veșmintele, coafurile, culoarea pielii și cupele lor de băut specifice. Chiar și pigmenții folosiți la realizarea picturilor

* Brățară de gleznă formată din zeci și, uneori, sute de clopoței metalici, având un rol foarte important în imprimarea ritmului în dansul clasic indian.

** Minerale folosite ca piatră prețioasă, apreciate pentru duritatea, luciul și varietatea culorilor sale. Varietatea roșie este foarte asemănătoare rubinului, fiind nu de puține ori confundată cu acesta.

*** Piatră prețioasă rară care prezintă pe suprafața tăiată un efect optic de bandă luminoasă asemănător unui ochi de pisică.

arată existența unor legături internaționale. Spre exemplu, superbul albastru a fost obținut din lapislazuli importat din Badakșan. Ajantă a fost în mod evident construită în centrul unei lumi profund globalizate.[72]

Cele mai vechi peșteri din Ajantă conțin inscripții care arată că întreaga activitate de săpare a lor a fost rezultatul numeroaselor mici contribuții, parțial din partea călugărilor devotați și a călugărițelor evlavioase, dar și a breslelor locale de negustori și meșteșugari. Picturile murale indică faptul că, pe vremea edificării Ajantei, India nu era o insulă ferecată în propria indianitate, ci o societate cosmopolită și surprinzător de urbană, plină de comercianți din întreaga lume. În multe cazuri, chiar negustorii au plătit pentru realizarea frescelor, precum prosperul negustor Ghanamadada, care, conform unei inscripții, a pus la dispoziție fondurile pentru Peștera 12. Într-o anumită măsură, reprezentările ar fi putut reflecta și gustul negustorilor, ceea ce ar explica cvasiabsența ascetismului sau chiar a monahismului din picturile murale.

Indiferent de motiv, este clar că mesajul lui Buddha nu mai era restricționat la o singură castă, clasă sau la un singur trib. Avea caracter universal și, la fel ca religiile misionare ulterioare, era menit să fie răspândit până la capătul lumii.

*

Cum și-au început extraordinara călătorie în jurul lumii ideile unui ascet pe atunci neînsemnat?

În primii săi 200 de ani, din secolul al V-lea până în secolul al III-lea î.H., budismul este aproape invizibil pe plan arheologic. Nu există inscripții, niciun text budist nu a supraviețuit din acea perioadă și doar câteva situri budiste timpurii prezintă fie și cele mai slabe urme de activitate[73]. Cele în care apar astfel de urme se află în aceeași zonă restrânsă de câmpie de pe malurile Gangelui, din nord-estul Indiei și din Nepal, adică exact arealul în care a trăit și a predicat Buddha.

Un astfel de loc este mănăstirea de la Rajgir („Muntele Regelui"), aflată cam la 100 de kilometri de Patna, despre care se spune că a fost ridicată de medicul Jīvaka în timpul vieții lui Buddha. Sălile sale dreptunghiulare, astăzi în ruină, cu ziduri construite din piatră brută, au fost datate de către arheologi în secolul al V-lea î.H. Apoi există două stupe mici timpurii. Una este la Vaiśālī, capitala puternicului clan Licchavi, iar cealaltă se află la Lumbini, locul nașterii lui Buddha. Aici, arheologii au descoperit un mic tumul funerar în formă de

farfurie, în care s-a săpat la mijlocul secolului al III-lea î.H., probabil pentru a fi extrase relicvele din interior. Prin urmare, tumulul trebuie să fi fost anterior acelei date. Din aceeași perioadă, arheologii au mai descoperit o structură din lemn care înconjura o curte mică aflată în interiorul Templului Māyādevī, ridicat pe locul dumbrăvii în care s-a născut Buddha[74].

Cel care a poruncit deschiderea acestei stupe timpurii și a scos de acolo relicvele lui Buddha este primul indian a cărui voce a ajuns până la noi prin propriile cuvinte, lăsate în inscripții săpate în piatră, într-o scriere indiană inteligibilă. Împăratul Aşoka a fost una dintre cele mai remarcabile figuri din întreaga istorie a Indiei și, totodată, omul care a contribuit la ascensiunea budismului de la statutul de cult încă relativ mic, de importanță locală, la cel de mare religie a lumii[75].

Familia lui Aşoka, Maurya, a ajuns pentru prima dată în prim-planul istoriei imediat după invadarea Punjabului de către Alexandru cel Mare, în secolul al IV-lea î.H., când cuceritorul macedonean a incendiat Persepolisul și l-a urmărit pe ultimul împărat ahemenid, Darius al III-lea, până în cele mai îndepărtate satrapii ale Imperiului Persan, pe teritoriul de azi al Afganistanului și Pakistanului.

Când victoriosul Alexandru se îndrepta spre malurile Indusului, în anul 327 î.H., înțeleptul rege al Taxilei a decis să nu-i înfrunte pe greci. În schimb, l-a întâlnit pe Alexandru în campania din Valea Swat și l-a călăuzit prin pădurile pline de rododendron și clematite alpine până la zidurile cetății. Aici, trupele lui Alexandru au putut pentru prima dată să se odihnească și să observe în tihnă lumea indiană. Pentru greci, familiarizați cu strălucirea Atenei, a Babilonului, a Susei și a Memfisului egiptean, clădirile din Taxila păreau neînsemnate: casele erau făcute din lut și piatră nefasonată, parcă ridicate la întâmplare, fără nicio ordine sau vreun plan general.

Dar ceea ce i-a uimit cel mai mult au fost oamenii care trăiau acolo. „Din punct de vedere fizic, indienii sunt zvelți", scria Nearchos, amiralul lui Alexandru.

> Sunt mai înalți și mult mai ușori decât alți oameni. […] Poartă cercei de fildeș (cel puțin cei bogați) și își vopsesc barba, unii în albul cel mai strălucitor, alții în albastru-închis, roșu sau purpuriu ori chiar în verde, […] poartă pe ei o tunică și își aruncă o mantie peste umeri; o altă bucată de pânză și-o înfășoară în jurul capului. Toți, cu excepția celor mai umili, duc cu ei vara parasoluri.[76]

Alții nu purtau deloc haine. La câțiva kilometri de Taxila, grecii au dat peste 15 gimnosofiști („înțelepți goi"), complet dezbrăcați și nemișcați, oameni sfinți indieni, despre care grecii spuneau că sunt numiți „brahmani și *śrāmaṇī*" (adică hinduși și asceți, aceștia din urmă probabil budiști sau jainiști Digambara). Gimnosofiștii se amuzau de mantiile și cizmele până la genunchi ale grecilor și le spuneau să se dezbrace dacă voiau să vorbească[77]. „Dar căldura soarelui", scria unul dintre oamenii lui Alexandru, „era atât de dogoritoare, încât nimeni nu ar fi putut suporta să meargă desculț, mai ales la amiază."

Așa că grecii și-au păstrat hainele, iar maestrul cel mai în vârstă i-a întrebat despre Socrate, Pitagora și Diogene. Unul dintre oamenii sfinți „a rostit o cuvântare în care a afirmat că «cea mai bună învățătură este aceea care îndepărtează plăcerea și durerea din suflet»", o sintagmă care are o rezonanță budistă[78]. Mai târziu, oamenii sfinți, încă goi, au cinat la masa lui Alexandru. „Mâncau stând într-un picior", scria un martor. Unul dintre gimnosofiștii de frunte, pe care grecii îl numeau Calanus, a plecat cu armata lui Alexandru și și-a găsit discipoli printre macedoneni. El s-a îmbolnăvit grav la Babilon, în anul 323 î.H., și a decis să se arunce într-un rug funerar ritualic, întâmpinându-și sfârșitul cu o deplină stăpânire de sine, spre uimirea grecilor care priveau[79].

Un alt soldat al lui Alexandru se poate să fi adus ideile budismului la întoarcerea sa în Peloponez. Filosoful și poetul sceptic Pyrrhon din Elis (cca 360–270 î.H.) a fost alături de Alexandru în India în anii 330 î.H. și, potrivit biografului său din secolul al III-lea, Diogene Laerțiu, a fost profund influențat de „doctrinele gimnosofiștilor".

La întoarcerea în Grecia, Pyrrhon a adoptat o viață de rătăcire și austeritate, trăind în singurătate și evitând ceea ce considera a fi seducția inutilă a plăcerilor senzuale. El le explica adepților săi că singura cale de a evita suferința și nefericirea era să controlezi dorința și să respingi pasiunile, cultivând în schimb echilibrul sufletesc, indiferența și suspendarea judecății. El a îmbrățișat agnosticismul și, conform unei relatări, a practicat o formă timpurie de yoga, rămânând „într-o singură poziție, nemișcat, toată ziua". Acest lucru, spunea el, va duce la „o stare mintală netulburată", de calm profund, pace și „liniște interioară și exterioară", precum și la o viață „lipsită de suferință"[80].

Potrivit prolificului istoric și filosof grec Plutarh (cca 46–120 d.H.*), în același timp în care Alexandru a dat peste gimnosofiști, el a întâlnit și un tânăr

* După alte surse, Plutarh s-a stins din viață în 127 (n. red.).

războinic indian a cărui familie avea să facă mult mai mult decât Pyrrhon pentru răspândirea budismului. Chandragupta (Candragupta) Maurya era un refugiat politic din Magadha, actualul Bihar. Își finaliza studiile la Taxila, un mare centru de învățământ care fusese căminul gramaticianului sanscrit Pāṇini și al teoreticianului politic Kauțilya [81]. Plutarh consemnează că „Sandrokottos [numele grecesc pentru Chandragupta], când era un tânăr necopt, l-a văzut pe Alexandru și ni se spune că afirma adesea, mai târziu, că suveranul macedonean a ratat prilejul de a deveni stăpânul Indiei, deși regele acesteia era urât și disprețuit din cauza josniciei sale și a originii sale umile". Potrivit surselor jainiste ulterioare, Chandragupta l-a idolatrizat pe macedonean, s-a alăturat armatei lui Alexandru și, în cele din urmă, a decis să-i imite campaniile de cucerire[82].

Alexandru a dat o ultimă bătălie importantă înainte de a părăsi India, cea de la râul Hydaspes. Dacă sursele jainiste târzii sunt credibile, se pare că Chandragupta ar fi luptat alături de greci. Adversarul lui Alexandru era Poros, regele Punjabului, aflat în fruntea unei armate a cărei forță era dată de puternica formațiune de elefanți de război pe care îi folosea. Alexandru l-a învins pe *raja* într-o sângeroasă bătălie dată în timpul musonului, în care regele Punjabului, grav rănit, a rămas călare pe elefantul său, încurajându-și oamenii să continue lupta. Când a fost capturat, a refuzat să se plece în fața lui Alexandru și, întrebat cum ar trebui să fie tratat, a răspuns: „Ca un rege."[83]

Impresionat de curajul și demnitatea arătate, în pofida înfrângerii, Alexandru l-a reinstalat la putere ca vasal al său. În mod clar, a fost o bătălie care a însemnat mult pentru Alexandru. El a bătut un set de monede comemorative de aur și argint, cu efigia lui pe avers, iar pe revers, cu imaginea sa călare, atacând elefantul lui Poros.

Alexandru a fost uimit și entuziasmat de prosperitatea remarcabilă a Indiei și de numărul de orașe bine gospodărite care i-au întâmpinat trupele pe măsura înaintării spre sud și est[84], dar pe malurile râului Jhelum, soldații lui Alexandru – uzi până la piele, cu picioarele numai răni de la atâta mers, chinuiți de dorul de casă și aflați la o distanță așa de mare de patria lor – au refuzat să meargă mai departe. Alexandru a fost nevoit să se îndrepte spre casă, fără să se mai întoarcă vreodată în acele locuri[85].

Tânărul Chandragupta Maurya (domnie: cca 320–297 î.H.) s-a hotărât să umple cât se putea de repede vidul de putere apărut după plecarea lui

Alexandru, iar la momentul potrivit i-a răsturnat pe regii Nanda din nordul Indiei și a pus bazele unui nou imperiu, care îngloba o mare parte din teritoriile aflate până atunci mai întâi sub stăpânirea perșilor din Persepolis, iar apoi sub cea a grecilor macedoneni.

Până în 320 î.H., Chandragupta își învinsese rivalii indieni și își consolidase controlul asupra Câmpiei Gangelui. El a preluat apoi provinciile din nord-vestul Indiei de la succesorul lui Alexandru, Seleucos, unul dintre primii companioni ai macedoneanului și cel care comandase infanteria în Bătălia de la Hydaspes; cei doi bărbați se poate să fi luptat atunci umăr la umăr. Chandragupta a obținut acest teritoriu în schimbul a 500 de elefanți de război (din cei 9 000 pe care îi avea) și a unei alianțe pecetluite prin căsătoria unuia dintre fiii săi cu fiica lui Seleucos[86]. A adăugat și un coș cu afrodiziace indiene, despre care spunea că îi va face pe greci „la fel de înfierbântați ca păsările”[87]. Alianța a continuat și generația următoare. Într-unul dintre schimburile de mesaje, Chandragupta i-a cerut lui Antiochos, fiul pe jumătate bactrian al lui Seleucos, să-i trimită vin dulce, smochine uscate și un sofist. Antiochos a răspuns că va trimite vinul și smochinele, dar „legile grecești îi interziceau să trimită un sofist”[88].

După ce Chandragupta a abdicat, în 297 î.H.*, pentru a deveni călugăr jainist, fiul său, Bindusāra, a cultivat mai departe bunele relații cu vecinii săi greci[89]. Nepotul lui Chandragupta, Așoka, a continuat campaniile de cuceriri și a controlat ceea ce este acum Afganistanul. El va fi amintit în sursele budiste drept omul care a ajutat această religie să se răspândească mult dincolo de granițele Indiei[90].

*

Sub cârmuirea lui Așoka, Imperiul Maurya a devenit cea mai mare structură statală pe care o cunoscuse India până atunci, în timp ce capitala sa, Pataliputra (Pāṭaliputra), actuala Patană, a ajuns, probabil, cel mai mare oraș din lume. Potrivit informațiilor transmise de Megasthenes, un ambasador grec care a vizitat Pataliputra chiar înainte de nașterea lui Așoka, orașul se întindea deja pe mai mult de 25 de kilometri pătrați și era înconjurat de un zid lung de 33 de kilometri, prevăzut cu 64 de porți și 570 de turnuri. Asta înseamnă că era de aproximativ două ori mai mare decât Roma timpurie, de trei ori mai

* După alte surse, ar fi abdicat în 298 î.H. (n. red.).

mare decât Alexandria și de 11 ori mai mare decât Atena, având o populație de aproximativ 200 000 de locuitori.

Pataliputra era un oraș profund cosmopolit, aflat într-un strâns contact diplomatic, militar și cultural cu Imperiul Seleucid învecinat, care se întindea din Bactria, peste Persia, până în Anatolia, și cu regii greci, cu care familia Maurya se înrudise prin multiple căsătorii[91]. În tinerețe, Așoka a fost trimis ca vicerege la Taxila, care încă avea o numeroasă populație greacă, rămasă blocată în India după moartea lui Alexandru, la Babilon.

Prin anul 261 î.H., la aproximativ 250 de ani de la moartea lui Buddha, stăpânirea lui Așoka se exercita, cu grade diferite de autoritate, de la Kandahar până în Podișul Deccan. Atunci Așoka a decis să intre în război împotriva celor mai redutabili rivali ai săi. Regatul Kalinga își avea nucleul în Oḍīśa de astăzi și se întindea de-a lungul prosperei coaste de est a Indiei. Lunga și sângeroasa campanie pentru supunerea Kalingăi a fost un succes din punct de vedere militar și a avut drept rezultat faptul că Așoka își exercita suzeranitatea asupra unui areal mai mare al subcontinentului indian decât avea s-o facă orice alt cârmuitor până la instituirea regimului colonial britanic, dar a provocat și un măcel cumplit și o distrugere la o scară nemaivăzută[92].

În mod ironic pentru un om al cărui nume înseamnă „cel fără mâhnire", Așoka a fost chinuit de un acut sentiment de vinovăție pentru durerea, distrugerea și disperarea provocate. Este posibil să-și fi arătat deja bunăvoința față de budiștii din regatul său, dar acest lucru nu mai era de ajuns, iar interesul său pentru învățăturile lui Buddha a crescut[93]. A început să viziteze locurile asociate cu viața acestuia și a decis să lase credința budistă să-i ghideze acțiunile politice, punând răspândirea budismului în centrul stăpânirii sale. După cum lasă chiar el scris în stâncă: „Au trecut mai bine de doi ani și jumătate de când am devenit un laic budist, fără a fi însă zelos. Acum, la mai bine de un an de când m-am apropiat de Sangha [comunitatea monahală budistă], sunt mult mai însuflețit și mai devotat."[94]

Edictele care au fost săpate în piatră la porunca lui, de-a lungul și de-a latul imperiului, ca un fel de sistem timpuriu de comunicare în masă, îi consemnează motivația. Despre războiul din Kalinga, el scria:

> O sută cincizeci de mii de oameni au fost deportați, 100 000 au fost uciși și de multe ori mai mulți decât acest număr au pierit. […]

> La cucerirea regatului Kalinga, Cel Iubit de Zei [Așoka]* a simțit remușcări, căci atunci când o țară independentă este cucerită, măcelul, moartea și deportarea oamenilor sunt cumplite: toți suferă din cauza violenței, a crimelor și a despărțirii de cei dragi. Chiar și cei care au avut norocul să scape și a căror dragoste a rămas neștirbită [de efectele brutale ale războiului] suferă din cauza nenorocirilor ce îi lovesc pe prietenii, colegii și rudele lor. Această [suferință] este împărtășită de toți oamenii și este considerată profund tulburătoare [de către împărat]. Astăzi, dacă a o mia parte dintre cei care au murit atunci când Kalinga a fost anexată ar suferi la fel, acest lucru ar apăsa greu asupra lui. Acest edict al *dharmei* a fost gravat astfel încât niciun fiu sau nepot pe care i-aș putea avea să nu se mai gândească să facă noi cuceriri. […] Ar trebui să considere că singura cucerire adevărată este cea realizată prin *dharma*.[95]

Totul la aceste inscripții – cele mai vechi declarații scrise la persoana întâi din istoria Indiei – este remarcabil. Niciun text și nicio inscripție budistă din perioada anterioară primului edict săpat în piatră nu s-au păstrat în forma lor originală. Totuși, brusc, din acest punct, aproape că avem un șuvoi de cuvinte care se prăvălesc peste adăposturile din stâncă și bolovanii din nordul Indiei, de la Kandahar până în Deccan, oferindu-ne pentru prima dată un conducător cu o personalitate pe deplin conturată și nuanțată[96]. Acest fapt ne permite, după cum frumos a spus un istoric, „să aruncăm o privire dincolo de palisadele" palatului din Pataliputra al lui Așoka și să urmărim în detaliu deliberările care au loc în interior[97].

Remarcabilele inscripții dezvăluie unicitatea lui Așoka, primul rege din istorie care s-a prezentat mai degrabă ca un filosof luminat, uman și blând, decât ca stăpân puternic și autoritar: el a pretins chiar că se află la dispoziția supușilor săi, „oricând, oriunde"[98]. Chiar dacă ar constitui expresia mâhnirii, durerii și căinței personale ori mărturisirea unei convertiri religioase, inscripțiile ar rămâne surprinzătoare. Cu greu ne putem gândi la vreun alt conducător victorios din istorie care să fi exprimat ceva asemănător. Este un cârmuitor neobișnuit și suficient de puternic încât să spună „Îmi pare rău", fapt care se petrece destul de rar chiar și în zilele noastre. Cu siguranță, renunțarea încărcată de emoție la război a lui Așoka și remușcarea apărută

* În edictele sale, Așoka se desemnează prin titulatura Devānaṃpiya Piyadasī, tradusă de obicei prin „Cel Iubit de Zei, Cel cu înfățișare binevoitoare". Numele Așoka, de origine sanscrită, înseamnă „fără mâhnire" sau „lipsit de tristețe" (n. red.).

din trauma provocată de suferința cauzată contrastează izbitor cu declarațiile oricărui cârmuitor care a trăit în epoca lui Aşoka.

Darius, marele rege al perşilor ahemenizi, a condus şi el un imperiu multireligios destul de tolerant, dispunând la rândul său să fie săpate în stâncă inscripții multilingve pentru a-şi etala cuceririle – de fapt, probabil că acest lucru l-a inspirat pe Aşoka. Totuşi, în modul în care îşi construia imaginea publică, Darius se lăuda cu forța şi puterea sa. Marele rege prezintă mândru, cu lux de amănunte, uciderea dușmanilor săi, mergând până la a-i reda pe rebelii captivi cu mâinile legate la spate şi cu frânghii în jurul gâtului, în timp ce el ține piciorul pe un prizonier întins la pământ. Această imagine este însă extrem de blândă în comparație cu sculpturile vechilor asirieni, care umpleau sălile lor de banchet cu basoreliefuri ale uciderii, torturării şi tragerii în țeapă în masă a dușmanilor învinşi, cu distrugerea orașelor acestora şi ducerea în sclavie a poporului lor.

Dar Aşoka respinge atât vărsarea de sânge, cât şi ostentația. El nu face nicio referire la mărimea imperiului său ori la bogăția sau puterea sa. În schimb, cu voce sinceră şi profundă, el se prezintă ca un conducător blând şi plin de compasiune, nerăbdător să-şi răspândească ideile despre nonviolență, respect, moralitate şi toleranță[99].

*

Potrivit unei tradiții păstrate într-un text din Sri Lanka, *Dīpavaṃsa*, convertirea lui Aşoka la budism a fost consecința unei discuții cu un tânăr călugăr budist pe care acesta l-a întâlnit cerşind pe străzile din Pataliputra.

Aşoka era de mult timp în căutarea unui sens religios, dar niciunul dintre învățații pe care îi chemase la palat nu fusese în stare să-i ofere răspunsuri satisfăcătoare la întrebările sale. Apoi l-a întâlnit pe călugărul Nigrodha în timp ce acesta cerea milostenie în capitală, „un tânăr chipeş, cu o înfățişare senină, care păşeşte pe drum asemenea unui elefant, fără teamă şi înzestrat cu podoaba păcii lăuntrice". Potrivit acestei surse, neînfricarea şi calmul plin de carismă al lui Nigrodha, precum şi predicile sale, l-au convins pe Aşoka să devină un discipol laic al lui Buddha şi să răspândească credința în întregul său regat[100].

Pentru contemporanii săi, ideile lui Aşoka trebuie să fi fost uimitor de radicale, chiar revoluționare. Ele au schimbat cu siguranță cursul istoriei budiste într-un mod la fel de dramatic precum a făcut-o convertirea împăratului

Constantin pentru istoria creștinismului. La începutul domniei lui Aşoka, budismul încă era doar unul dintre numeroasele sisteme religioase disidente și heterodoxe care contestau monopolul brahmanilor și sacrificiile lor vedice de animale. Totuși, după campania din Kalinga, Aşoka și-a asumat în anul 250 î.H. misiunea de a răspândi ideile budismului în întreaga lume. Pentru comunitatea budistă, încă puțin numeroasă, și mai ales pentru nucleul său monahal, Sangha, sprijinul entuziast acordat de cel mai puternic conducător din regiune a schimbat totul.

După adoptarea *dharmei* (datoria morală), Aşoka a decis să i se adreseze direct poporului său și să comunice cu el în propriile cuvinte, dând dovadă de o sinceritate izbitoare. Într-unul dintre primele sale edicte săpate în piatră, el afirmă simplu: „[Acum] mă declar pe față un budist."[101] Pentru că dorea ca supușii lui să-și reconsidere ideile religioase, a plasat mai multe copii ale diferitelor sale inscripții pe cuprinsul imperiului, pe vârfurile dealurilor și malurile râurilor, în locuri de pelerinaj și în spațiile în care se țineau târgurile și festivalurile religioase[102]. I-a cerut poporului său să practice compasiunea și să-și evalueze propriile idei despre moralitate, dar nu le-a poruncit oamenilor să urmeze nici budismul, nici „religia civilă" a lui Aşoka, concepția sa profund personală și idiosincratică despre ceea ce presupunea *dharma* în viața publică, pe care, spre sfârșitul vieții, pare să o fi răspândit în detrimentul *dharmei* mai convenționale a lui Buddha[103]. În schimb, a consemnat că a oferit în continuare sprijin brahmanilor și altor credințe, recomandând toleranța față de ideile altor oameni. El a conturat viziunea unei culturi publice în care sectele poartă între ele un dialog plin de respect și a îndemnat ca

> fiecare să-și măsoare vorbele în așa fel încât nici lăudarea propriei secte, nici învinovățirea altor secte să nu apară în ocazii nepotrivite; și totul trebuie rostit întotdeauna cu moderație. […] Iar sectele altora să fie onorate cu orice ocazie. Făcând așa, îți ajuți propria sectă și le aduci beneficii celorlalte. Făcând altfel, faci rău și propriei secte, și sectelor altora, întrucât acela care își preamărește propria sectă sau o condamnă pe a altcuiva pentru a o pune într-o lumină bună pe a lui, de fapt, îi aduce mari deservicii. Înțelegerea este un lucru bun, căci astfel oamenii pot să audă și să aprecieze învățăturile celorlalți.[104]

Aşoka și-a îndemnat poporul să urmeze calea moralității, nonviolenței și moderației – cucerirea sinelui –, dar în timp ce se pronunța în favoarea toleranței și a pluralismului, el arăta clar că socotea budismul cea mai bună

cale pentru poporul său de a atinge acest deziderat. „Nu doar persoanele de rang înalt pot atinge acest țel", scria el. „Nu, și oamenii obișnuiți pot reuși dacă se străduiesc să o facă."[105]

Pentru a-și începe noua misiune, Așoka a plecat într-o călătorie de 256 de nopți prin împărăția sa, emițând edicte și făcându-și cunoscută noua credință. Pentru a încuraja răspândirea ideilor sale, Așoka a îmbunătățit rețeaua căilor de comunicație din imperiu: inscripțiile vorbesc despre întreținerea drumurilor regale care legau orașul Taxila (aflat lângă actualul Islamabad, în Pakistan) de Tāmralipti (situat lângă Kolkata de azi, în Bengalul de Vest), de unde corăbiile plecau pe mare nu doar spre Sri Lanka, ci și spre Asia de Sud-Est și Indonezia. La întoarcerea în capitală, se spune că Așoka a organizat la Pataliputra al Treilea Conciliu Budist. Atunci a decis să deschidă cele opt stupe originale care conțineau rămășițele lui Buddha și să adăpostească relicvele în monumente ridicate în întreaga lume: o legendă budistă mai târzie spune că Așoka a construit până la 84 000 de stupe în teritoriile stăpânite de el și dincolo de granițe[106]. Construcția stupelor i-a fixat atât de puternic în memoria colectivă imaginea de *chakravartin* (*cakravartin*; literal, „cârmuitorul care învârte Roata Legii" – adică un conducător universal), încât mulți monarhi ambițioși care i-au urmat au încercat să facă același lucru[107].

Odată cu relicvele, au plecat și misionarii – sau mai degrabă ceea ce el numește „dregători ai *dharmei*" –, agenți imperiali trimiși în toate direcțiile: spre est, către Birmania și Suvarṇabhūmi (Ținuturile de Aur, presărate prin mările Asiei de Sud-Est); spre nord, către nomazii din stepele Asiei Centrale; și spre nord-vest, către mozaicul elenistic al statelor grecești seleucide și ptolemaice risipite după moartea lui Alexandru, din Afganistan până la Cirene, pe coasta nord-africană a Mediteranei.

„Trimișii mei", scria Așoka, „lucrează în mijlocul tuturor sectelor, răspândind Dharma, crescând interesul pentru ea și având grijă de starea de bine și de fericirea celor devotați Dharmei printre greci, kamboja, gandaharani, rishthika, pitinika și alte popoare din vest."[108] Există unele dovezi potrivit cărora cel puțin un cârmuitor grec a adoptat limbajul lui Așoka. O inscripție a unui conducător grec ulterior, numit Antiochos din Commagene, care a domnit în estul Anatoliei, conține ecouri ale edictelor pe stâncă ale lui Așoka[109].

În sud, Așoka și-a trimis fiul și fiica la aliatul său Devānaṃpiya Tissa, *raja* în Sri Lanka. Cei doi conducători erau deja considerați „prieteni apropiați,

uniți printr-o afecțiune plină de loialitate" și există dovezi arheologice că budismul prinsese deja rădăcini în sudul insulei înainte de sosirea trimișilor lui Așoka[110]. Odată cu copiii săi, Așoka a trimis clavicula lui Buddha, bolul pentru orez și o creangă din arborele Bodhi de la Bodh Gayā, sub care Buddha atinsese Iluminarea[111]. Conform tradiției, fiul lui Așoka, Mahinda, a predicat 26 de zile într-un parc regal din fața porții sudice a orașului Anurādhapura. El a fost ascultat de o mare mulțime de oameni, mulți dintre ei convertindu-se la budism[112]. Conform *Dīpavaṃsa*, Așoka i-a trimis lui Tissa daruri care au fost folosite pentru o nouă ceremonie de încoronare, în rit budist, precum și un mesaj prin care îl încuraja: „Găsește-ți refugiu în Buddha, așa cum și eu mi-am găsit." În anul 250 î.H., *raja* s-a convertit oficial la budism, donând parcul călugărilor din Sangha pentru a construi acolo o mănăstire mare și ridicând o stupă enormă pentru adăpostirea prețioaselor relicve.

Curând, mănăstirile rupestre s-au răspândit în toată insula, fiind amenajate în adăposturile găsite în stâncă sau săpându-se alte adăposturi în pereții de piatră[113]. Mănăstiri budiste timpurii au fost fondate în Anurādhapura, în nordul insulei, în Tissamahārāma, în sud, și la Rājagala, un sit recent redescoperit și excavat, aflat pe vârful unui munte din centrul țării, unde o inscripție brahmi timpurie spune că rămășițele lui Mahinda au fost depuse într-o stupă joasă[114]. Probabil că la Anurādhapura, cel mai mare oraș din Asia de Sud după Pataliputra, învățăturile lui Buddha au fost pentru prima dată scrise pe file din frunze de palmier în jurul anului 50 î.H.[115]

Până în acel moment, India primise cel puțin o parte dintre ideile religioase și artistice de la popoarele care pătrunseseră în subcontinent. Grecii și-au pus amprenta timp de câteva sute de ani asupra artelor din nordul Indiei, iar coloanele și capitelurile cu tauri ridicate de Așoka, în special la palatul său din Pataliputra, arată influența clară a formelor persane, aduse probabil în India de sculptorii care s-au refugiat aici după incendierea Persepolisului de către Alexandru[116]. Aceste împrumuturi persane directe nu fac decât să amplifice cavalcada de fantasmagorii mitologice prezente în arta asociată cu Așoka: grifoni cu cioc de vultur și lei înaripați persani, cu boturile încrețite într-un mârâit amenințător, se luptă cu bestii fabuloase plăsmuite în cele mai sălbatice cotloane ale imaginației indiene antice, precum *makara* – parte crocodil, parte tigru, parte pește – sau alte creaturi necunoscute zoologiei, care își clănțăne fălcile și își îndreaptă coarnele spre tauri înaripați ce par ajunși aici în zbor din Iran.

INDIA ESTE INIMA UITATĂ A LUMII ANTICE.

Timp de un mileniu și jumătate, India a fost un exportator de seamă al civilizației sale extraordinar de diverse. Arta, religia, tehnologia, astronomia, muzica, dansul, literatura, matematica și mitologia ei au deschis noi orizonturi în lumea întreagă, de-a lungul unui „Drum de Aur" ce se întindea de la Marea Roșie până la Oceanul Pacific.

În această lucrare magistrală, istoricul William Dalrymple redă Indiei antice statutul de superputere culturală și economică, arătând cum conceptele sale au cucerit și au transformat mapamondul. De la cel mai mare templu hindus din lume, Angkor Wat din Cambodgia, până la adoptarea budismului în China, de la schimburile comerciale care au finanțat Imperiul Roman până la inventarea sistemului de cifre pe care îl folosim în prezent, India a remodelat din temelii cultura și tehnologia lumii antice, contribuind decisiv la clădirea lumii din prezent.

„Dalrymple țese o poveste palpitantă despre hegemonia culturală a Indiei."
ANDREW LYCETT, *The Spectator*

„O narațiune complexă și captivantă, care, precum comerțul indian, ne poartă pe numeroase căi, presărate cu povești pline de viață și personaje carismatice."
The Independent

CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS
2026–2030

Carte recomandată de

Historia

HISTORY

Parteneri media:

Radio România Cultural

OBSERVATOR CULTURAL

ISBN: 978-630-361-479-3
9 786303 614793
www.edituracorint.ro